

לידידי מנוער

ספורים וזכרונות

מאת

מאיר דיזנגוף

הוצאת א. י. שטיבל, חברה בע"מ

תרצ"ו

תל-אביב

זִכְרוֹן תּוֹרָה

תּוֹרַת מִשְׁפָּחָה

תּוֹרַת מִשְׁפָּחָה

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Printed in Palestine נדפס בארץ-ישראל

All rights reserved כל הזכויות שמורות

דפוס «ספר» תל-אביב

1925. 11

[Faint, illegible handwritten text or signature]

ה ת ו כ ן :

מאיר דיזנגוף (ביוגרפיה קצרה) 7

א. מימי ילדוטי

1. ה"רבי" 13

2. בר־מצוה 24

ב. באהלי קדר :

1. לילה ויום בין בידואים 33

2. רופא מאונס 40

3. לסוסתי 49

ג. עם ילדים :

שני רעים 61

מחיי ישי התימני 63

ד. מראות (רשמי מסע)

1. על שפת אגם גנף 69

2. מעל הרי האלפים 74

REPORT

ON THE

STATE OF

THE

UNION

IN

THE YEAR

1860

AND

THE

STATE

OF

THE

UNION

IN

מאיר דיונגוף

(קיצור תולדותיו)

מאיר בן יעקב דיונגוף, ממיסדי תל־אביב ונשיאה כמעט מיומה הראשון, נולד בט"ו אדר, שושן־פורים, תרכ"א (1861), במשפחה חשובה ונכבדה בכפר אקימובצי ליד אורחיוב אשר בכיסרביה.

בילדותו נתחנך חנוך מסורתי אצל כמה "רביים" מן הטפוס הישן (תאור נלכב על "רבי" אחד שלו, ר' רפאל מברשר, נותן דיונגוף בספוריו "הרבי" ו"בר־מצוה" בספר זה). בשנת 1876, בהיותו בן ט"ו, נכנס לבית־הספר המחוזי בעיר־הפלך קישינב ולמד שם למודים כלליים.

בין שנת 1882 ושנת 1886 עבר בינתיים בצבא הרוסי כ"מתנדב" (בעלי־השכלה שהתנדבו לצבא, הופחתו שנות השרות שלהם בצבא). ובגלל היותו נוטה לתנועת־השחרור הרוסית, ישב כלוא בז'יטומיר במשך 8 חדשים. באותו זמן הכיר גם את צינד־חיה, שנישאה לו אחרי־כן, בשנת 1893, והיתה חברתו בחיים עד שנת 1930. בשנת 1887, לאחר ששוחרר מן המאסר, עבר לאודיסה, מרכז התנועה של חבת־ציון בימים ההם, ושם החלה פעולתו על שדה התחיה הלאומית והציונית.

בשנת 1888 נתקבל לאוניברסיטה בפאריס, ובשנת 1891 חוסמך בתואר "מהנדס".

בהיותו לומד בפאריס, הכיר שם את העסקן הידוע של חבת ציון בימים ההם מיכאל ארל־נגר, ובאמצעותו את "הנדיב הידוע" הבארון אדמונד רוטשילד, שהיה בימים ההם נתון כולו לבנין מושבות ולהקמת מפעלים חדשים בארץ־ישראל. דיונגוף רכש

את לב הנדיב, והלה הציע לו, מיד לגמרו את האוניברסיטה, לנסוע לארץ-ישראל ולעמוד בראש בית-החרושת לזכויות שהנדיב אמר להקים אז בטנטורה ("עין דור" שבתנ"ד). דיונגוף קבל את ההצעה ברצון, ובשנת 1892 יצא לשם כדי לארץ-ישראל (על ימיו הראשונים בארץ ועל אחדות מפגישותיו עם עמי הארץ — הבידואים — מספר דיונגוף בספרו "באהלי קדר" בכפר זה).

לאחר שבית-החרושת לזכויות בטנטורה לא הצליח, חזר דיונגוף בשנת 1895 לאודיסה, ובשנת 1905 עלה שנית ארצה כמנהל חברת "גאולת" (חברה לגאולת קרקעות ולהתנחלות).

פרק חדש, הפרק העיקרי בתולדות חייו של דיונגוף, מתחיל בשנת תרס"ט (1909), עם ראשית בנינה של תל-אביב. דיונגוף היה לא רק אחד המיסדים הראשונים של עיר זו, אלא גם האיש אשר הועמד מיד בראש כל הפעולות והמעשים. דיונגוף עמד תחלה בראש הועד של תל-אביב, ואחרי כן — בראש העיריית שלה. בולויה נאמן היה לה לתל-אביב בימי שלותה קודם המלחמה, וגם בימי המלחמה כאשר הגלו בני תל-אביב בפקודת המפקדים התורכים יצא דיונגוף בראש הגולים. "ריש גלותא" (ראש הגולה) הוכתר בימים ההם. ולאחר כבוש הארץ בידי צבאות בריטניה והכרזת ארץ-ישראל כבית לאומי ליהודים, חזר שוב דיונגוף לעיר-חדתו. מאז הלכה תל-אביב וגדלה בהנהלתו עד היותה לעיר ואם בישראל בת מאה וחמשים אלף נפש, ודיונגוף האהוב על כל שדרות הצבור עומד בראשה כל הזמן. בשנת תרצ"א (1931) חגגה תל-אביב ברב פאר והדר את הניהולתו השבעים של דיונגוף. בימי-החגיגות ההם הוחלט לנטוע על שמו גן עירוני במרכז העיר בשם "גן מאיר".

כבוד גדול נחל דיונגוף גם בחגיגה-עשרים (1929) ובחגיגה-עשרים וחמש (1934) לחוסדה של תל-אביב. בחגיגה-קראה העירייה בשם דיונגוף רחוב גדול ומרכזי, המחבר את צפונה של העיר עם מזרחה. כן קראו אז את הככר הנאה אשר באמצע רחוב דיונגוף בשם "כר צינה דיונגוף", על שם אשתו המנוחה של ראש העירייה, אשר לותה את דרך חייו ועורדה אותו בכל מעשיו (נפטרה בשנת 1930).

בזמן אחד עם עמידתו בראש תל"אביב לא סילק את ידו גם מפעולות צבוריות אחרות, ובכל המוסדות והאגודות והחברות תפס תמיד את המקום הראשון. כמה ממשלות העניקו לו אותות כבוד, לאות הוקרה על הנבירו את קשרי המסחר והתרבות בין ארץ ישראל והארצות הזרות. ממשלת בלגיה מינתה אותו בשנת 1928 לקונסול כבוד שלה בארץ ישראל.

בחורף תרצ"ה (1935) חלה דיוננוף מחלה קשה, שנמשכה כמה שבועות. מחלתו עוררה דאגה רבה בכל שדרות הצבור בתל"אביב ומחוצה לה. אלפי איש, גדולים וקטנים, היו מתפללים באותם הימים לשלומו של ראש העיר העברית. וכגודל הדאגה בימי המחלה, כן גדלה אחרי כן השמחה להחלמתו. בין המכריכים אותו לשובו לאיתנו היו יהודים ולא־יהודים, ורבים מאד היו ביחוד הילדים, בודדים ובקבוצות, אשר הביעו לו רגשי חבה והערצה במכתבים ובכל מיני צורות אחרות.

אכן יודעים הילדים את אשר יאהבו, כי גם דיוננוף אוהב מאד את הילדים. רבים הם „ידידיו מנוער“ (לאמור: ידידיו מתוך הנוער), כפי שהוא רגיל לקרוא להם. לא ילד אחד בתל"אביב זכה לקבל מתנות — צעצועים, ספרים, תמונות ועוד — מאת ראש העיריה, לא ילד אחד זכה להצטלם אתו בשעת הודמנות, או להחליף אתו מכתבי ידידות. אין איש בתל"אביב מפורסם בין הילדים ואהוב עליהם כדיוננוף, ואילו היתה זכות הבחירה לילדים ודאי היו כולם כאיש אחד מצביעים בעדו בעת בחירות לעיריה...

דיוננוף הוגה תמיד בידידים, בדור הבא, כי להם העתיד. את ביתו בשדרות רוטשילד — אחד הכתים הראשונים בתל"אביב — הקדיש לבית־נכאת (מוזיאון), אשר בו יאגרו ויאספו דבריי אמונת מכל גדולי האומנים, ובו יתחנך הנוער לאהוב כל דבר יפה ונאצל. בית־נכאת זה הוא אחד מיצירותיו האהובות ביותר על דיוננוף, אשר בהן שם בשנים האחרונות את כל מעיניו.

מלבד כל הסגולות המצוינות את דיוננוף כמנהיג וחביב העם, נחו גם בסגולת סופרים. מאמרים רבים פרסם בימי חייו בשאלות השעה ועל מאורעות שונים. כמו כן פרסם גם כמה ספרים וחברות מיוחדות. טפזיכרונותיו „עם תל"אביב בנולה" הוא אחד הספרים

היפים ביותר על קורות הישוב העברי בארץ בימי מלחמת העולם.

בקובץ „לידרי מנוער“ נקבצו ספוריו ופרקי זכרונותיו מימי הילדות ומימיו הראשונים בארץ, שרובם נכתבו בשנותים האחרונות בימי חופשה ובין נסיעה לנסיעה, ונתפרסמו ברובם בכתביעת שונים לנוער. לשון הספורים עסיסית ורבתי ציורים, וחוט של הומור דק משוך עליה. דיונגוף מחיה בעטו כמה דמויות ומאורעות שנחרתו בזכרונו בימים עברו. ציורי המסע שלו הם תאורים פיוטיים מלאים רגש ואהבה לאדם ולטבע, וחכל מואר באורו של דיונגוף — אור נדיבות ואמונה ושמחת החיים. גם לסוסתו האצילה והיפה, שנפחה את נפשה קודם זמנה באסון — הקדיש ספור נלבב מאד, — „לסוסתי“ — שבו הוא מספר את קורותיה. „יודע צדיק נפש בהמתו“, ודיונגוף היטיב לתאר בשרד נאמן ובחבה את נפש בעלי החי שרכב עליו זמן רב.

•

מלבד ערכם הספרותי כשהוא לעצמו, יש ערך מיוחד לספורים אלה, אשר יצאו מתחת עטו של אבי העיר העברית הראשונה מאחרי החורבן. הרבה יהיה להם לבני הנוער שלנו כדור זה וכדורות הבאים ללמוד מתוך ספורים אלה, וכולם יקבלו בלי ספק ברצון רב את התשורה המוגשת להם בזה עלידי הוצאת א. י. שטיבל, בחגיהולדתו השבעים וחמש של מחברם, יאריכו ימיו.

א

מִיָּמֵי יְלָדוֹתַי:

1. הָרֶבִי;
2. בֵּר-מַצָּנָה.

1875

1875

ה'רבי

האיש, אשר השפיע עלי יותר מכל האנשים שנפגשו על דרכי בימי בחרותי ואשר הטביע את חותם אישיותו גם על חיי שאחרי התקופה הזאת, היה בלי ספק רבי רפאל מברשד, או כמו שקראו לו בקצור: "הרבי". הוא היה גבה-קומה, רוזה, זקנו קטן, פאותיו קצרות ושערותיו שחורות כעורב. עיניו השחורות הביטו במבט חודר ועצוב, ופניו היו פני איש חולם השקוע ברעיונותיו. רבי רפאל היה לבוש כדרך החסידים בימים ההם, אבל מתוך דייקנות והקפדה על הנקיון והיזופי: מכנסים לבנים התחובים בתוך הפוזמקאות, נעלים שחורות מצוחצחות, כתונת לבנה מגוהצה — ועל כל אלה מעיל שחור וארוך ומצנפת או כובע שחור. מעולם לא נראה רבב או קרע על בגדיו של ר' רפאל ומעולם לא היה חסר כפתור בתלבושתו.

וכשם שהיה דיקן וקפדן בחיצוניותו, כך היה דואג לנקיון מוסרי ורוחני וליפי המדות, שהיה מתנהג על פיהן. המדה הבולטת ביותר בתכונת נפשו היתה השנאה לכל דבר שקר. איש המכבד את עצמו חלילה לו מלשקר, כי-על ידי זה מטמא הוא את נפשו כאילו אכל נבלה או טריפה. תלמידיו-חכמים וחסידיו האומה, שכל העולם לא נברא אלא בשבילם, והם משמשים מופת לנוער ועתידיים הם לתת דין וחשבון לפני

הקדוש־ברוך־הוא על המצב המוסרי של הדור, — בחירי־
המקום הללו, העומדים בראש העם, צריכים להצטיין במדות
תרומיות, וקודם־כל אסור להם לשקר.

מדבריו אלה של הרבי כבר נקל להבין מה היתה השקפתו על
סדרי החיים ועל הרכב החברה האנושית. כל העולם נחלק,
לדעתו, לשני חלקים: המוני העם העושים את העבודה
הפשוטה, הגופנית, ותלמידי־חכמים (הרבנים, המורים, הצדי־
קים וכל לומדי־התורה) העוסקים בעבודה רוחנית ומוסרית,
המחנכים את העם ברוח התורה והמצוות. אבל החלוקה הזאת
של „הכהנים והעם“ לא קבעה שום תחומים בין חוג אחד
לשני, וכשם שכל אדם מישראל יכול להעשות תלמיד־חכם,
כך אין שום יתרון חמרי לדרי מעלה בסולם החברה מדרי
מטה, — כי אם להפך: אלה שרבי רפאל קרא להם „מנהיגי
הדור“ חייבים להסתפק במועט, לחיות חיי עוני וצער, ועליהם
עוד מוטלת החובה לדאוג להשבחת המדות בקרב כל השדרות.
אמנם כן, רבי רפאל היה מסתפק במועט, ולעולם לא
הרשה לעצמו שום דבר שבמותרות. בימי חול לא היה אוכל
דבר מן החי ולא היה שותה שום משקה משכר, ורק בשבתות
ובמועדים היה מתיר לעצמו בשר, דגים ויין כדי לקיים מצוות
סעודת שבת וחג, — והלא אין סעודה בלי בשר ויין.

הוא היה מאמין בהשגחה פרטית לכל דקדוקיה. כששאלת
אותו, למשל, אם הוא אומר לנסוע העירה? היה משיב: זה
תלוי ברצון מי שברא את העולם. אם יבוא העגלון ויציע לי
מקום פנוי בעגלתו, יהיה זה סימן שהקדוש־ברוך־הוא רצה את
דרכי ואסע. ואם לא יהיה מקום פנוי והעגלון לא יבוא —
סימן שהקב"ה לא רצה, ואסע.

רבי רפאל היה ידוע בכל הסביבה כמורה ומחנך מן
המדרגה העליונה, מכובד מאד בעדת הרבנים, החסידים

והצדיקים של הימים ההם. יחד עם זה היה נחשב כגבר לא־יצלח במובן החמרי, כי אביון גדול היה כל ימיו ומשפחתו ידעה תמיד מחסור ועוני. כשפנה אליו אבא זכרונו לברכה בעיר הבירה של בסרביה בהצעה שיבוא לשכון בביתנו בכפר ולעשות את שני בניו ליהודים טובים, קבל רבי רפאל את הדבר, באמרו: מתוך שאתה בא הנה לקחת אותי סימן שמה' יצא הדבר; אני נוסע עמך. אך אם אמצא את התלמידים ואת התנאים לא לפי רוחי — אעזוב את הכפר ואשוב לסבלי בעיר. אמי ז"ל, שהיתה בתו של רב, התייחסה לרבי רפאל ביראת הכבוד והיתה דואגת לו בכל. קבעה לו בביתנו חדר מיוחד ומרווח עם כל הנוחיות, היתה מתקנת לו את כל בגדיו ולבניו וגם שולחת בסתר לאשתו העירה כל מיני צרכי אוכל מן הכפר, כגון תפוחי אדמה, ביצים וגם קמח. „הלא את נשמת ילדינו הננו מוסרים לאיש הקדוש הזה — היתה אמי אומרת, — ועל כן נדאג לכל הפחות להטבת מצבה החמרי של משפחתו. התענוג היחידי שהיתה אמי מקבלת מן הרבי כגמול על דאגו תיה לו ולצרכיו, היו שעורי פרקי־אבות. בכל שבת אחרי־הצהרים היה הרבי קורא לפנינו שעור פרקי־אבות עם באורים רחבים על דבר הצד המוסרי של חיי האדם ועל דבר חובות הלבבות, ואמי היתה יושבת בחדר הסמוך לשמוע את דבריו. מעולם לא ראיתי על פני אמי מבע יותר מאושר מאשר ברגעים אלה.

סדר התלמודים נקבע מתחלה באופן כזה. בכל בוקר לאחר רחיצה, היינו באים אני ואחי לחדר הרבי ושם התחילה העבודה: ראשית כל — תפילה, אחר כך למודי התלמוד עד ארוחת הצהרים, ואחר כך למודי הפוסקים (יורה־דעה, אורי חיים וכדומה) עד ארוחת הערב. בין התלמודים — תפילות מנחה ומעריב. שיטתו של רבי רפאל בחנוך היתה לצרף את

התפלה אל התלמוד ולהשתמש בשני אמצעי ההוראה והחנוך האלה כדי לטהר את לב התלמיד ולהרימו למדרגת אדם בעל מוסר ונמוס.

ה"מתנגדים" — היה הרבי אומר — אוהבים את הלמוד לשמו, כמטרה בפני עצמה, בלי קשר עם לב המלמד והלומד. ואנו ה"חסידים" אין מטרתנו לגדל מלומדים; אנו רוצים להקים דור יהודים מאמינים באל-עליון ומעריציו, וכל שאיפותינו הן להתקרב אל מקור נשמתם ולהתנהג כמדות הבורא יתברך. ומה הוא רחמן ועושה חסד עם כל יצוריו, כך גם אתה אוהב את הבריות והיה להם לאח. תפלה ותלמוד הם השתפכות הנפש השואפת אל על ומשתוקקת להשתלמות רוח האדם.

מנהגו היה להרבות בתפלה ולהתחיל בתורה עוד לפני גמר התפלה. כך בכל בוקר, אחרי גמר תפלת שמונה-עשרה, היינו לוקחים את ספרי הלמוד ומתחילים לבאר את פרקי הנביאים בעוד התפילין על ראשינו, ורבי רפאל עטוף גם טלית. פעם אחת אמר לי שאינו יודע תמונה יפה מזו של יהודים מתפללים ולומדים תורה, לומדים תורה ומתפללים, ואילו היו כל אחינו עושים כך, היה משיח בן-דוד בא. ואני בדמיוני הייתי מתאר לעצמי את רבוננו-של-עולם, הסבא הנחמד, יושב על כסא אש בשמים, המון שרפים סביב לו ומלאכים המיחלים למוצא פיו, והוא מביט עלי — על ילד יהודי, המתפלל ולומד לשם אחד ניצוצות של נשמות טהורים; הוא מביט עלי בעין חמלה ואומר: "כך, בני, עלה והצלח!" מאושר הייתי בימים ההם ואמרתי בלבי: אשרי העם שככה לו.

בין שאר אמצעי ההשפעה, שרבי רפאל השתמש בהם בדרכי החנוך שלו, היתה גם המלחמה בתאות התלמידים לגבי אכילה. הוא היה מרבה בתפלה ובלמוד לפני הארוחה, כדי

להרגיל אותנו שלא נהיה בהולים כל-כך אחרי המזון. הוא היה אומר: כל בן-אדם מצווה לזון את עצמו כדי לשמור על בריאות הגוף והנפש, הנחוצה לעבודת הבורא; אך חלילה לכם מעשות את האכילה מטרה לעצמה. ואם שמונים שנה יחיה אדם על-אדמות ואכל אלפי ככרות-לחם בימי חלדו, — הזאת תהיה מטרת אנוש בחייו? פעם אחת ביום ו' בבוקר, לא יכלה עוד אמי להתאפק ותפרוץ החדרה ותאמר לרבי רפאל: רבי, הרי הילדים לא אכלו כלום היום, והשעה מאוחרת; אולי תפסיקו את הלמודים לשעה קלה? — ותערוך את השולחן ותשם עליו חלות חמות מן התנור ומאכל בשר חם ושמן, ואנו הילדים הרעבים מביטים בכל מלוא-עינינו על הארוחה וכמעט יצאה נשמתנו מרעב ומתאוה. רבי רפאל הרגיע את אמא: בקרוב נגמור את הפרק ונשב לאכול; מזון רוחני קודם למזון חמרי. ולנו התלמידים פנה בדברים אלה: הנה כל מעיניכם במאכל הזה. הידעתם מאין בא? והסביר מאין מוצאו של הבשר, דבר הבא מן החי, וסיים ואמר: כל האוכל מבשר זה, נבלה הוא אוכל, פגול הוא לנפש טהורה. הבדלו ממאכלות כאלה הבאים מן החי, והיה מחנכם קדוש. בינתיים נתקדר האוכל וגם תאותנו עברה — ונאכל כולנו יחד לחם וקשואים.

ב

כך נמשכו הימים, ואנו היינו שוקעים יותר ויותר בתולדות עמנו על-פי הנביאים ובהלכות לפי הפוסקים, וחיינו נעשו מלאי ענין ועבודה. נקשרתי אל הרבי בכל נימי נפשי, שתיתי בצמא את דבריו, ואהבתי מאד לשאלו שאלות בדבר שכל יעווש, השארת הנפש וכדומה, והוא היה אוהב לשוחח עמי ארוכות וקצרות ולספר לי על הרוגי מלכות שנהרגו על קדוש

השם, על ל"ו הצדיקים שעליהם העולם עומד, וכאלה וכאלה. הכל הלך כשורה, וכולנו — הורי, הרבי והתלמידים — היינו מרוצים מאד ואיש לא פלל כי יקרה דבר שיפריע את סדר חיינו. והנה קרה: הכפר, אשר אבא ז"ל היה מנהל בו את משקו החקלאי, שייך היה לראש האצילים ברוסיה, ולפריץ זה היה בן-יחיד, וולודיא, בן-גילי. מראשית ימי ילדותנו נקשרנו בקשרי ידידות, אני וולודיא, והיינו נפגשים ומשחקים בכל יום. פעמים היינו מתגנבים אל אורוות המשק ורוכבים על סוסים בסתר בלי שיוודע הדבר להורינו. בכל חגיגנו הייתי עומד על כך, שהורי יזמינו את וולודיא חברי לסעודה, וגם ב"סדרי" פסח היה חברי יושב על ידי ומביט ב"הגדה" כתרגום גול בבני-אדם...

רבי רפאל בא אל ביתנו בתחלת החורף. וולודיא שהה בעיר הבירה בגמנסיה; אך הנה באו ימי הקיץ וחברי בא אל הכפר להנפש, וממילא מובן ששנינו רצינו לחדש את מנהגי משחקינו וטיולינו כקדם. אני הייתי מתגנב לעתים קרובות מן החדר או מן הבית, כדי להפגש עם ידידי וחברי באורוות או בשדה לראות בעבודת הקוצרים ומכונת הדישה. עתים הייתי מתמהמה שעות שלמות. הרבי התמרמר מאד, ולבסוף הלך וספר את כל הדבר להורי. אני דרשתי שיתנו גם לי מעט חופש, כמו שנתנו לוולודיא אחרי שעורי החורף, אך רבי רפאל אטם אזניו משמוע על דבר הפחתת שעות-הלמודים, ונתן את הברירה בידינו: או ה"שגץ" או הוא, הרבי. הוא אמר להורי כדברים האלה בקירוב: בנכם מאיר עתיד להיות רב וגאון בישראל; לוא יכולתם להבין את השאלות שהוא שואל בעת הלמודים, ולוא ידעתם כיצד הוא מקיף כבר עתה את כל בנין השולחן-ערוך על יסוד המשנה והגמרא והתורה שבכתב, כי עתה הייתם מבינים שכל רגע אשר אנו גוזלים מן הלמודים — מעתידו

של מאיר אנו גוזלים, ובוזה אנו מביאים נזק גדול לאותה עמדה
שהוא עתיד אסירצה-השם לתפוס בין גדולי ישראל, הדבר
עוד היסוף להסתבך עלידי כך, שאציל הכפר בעצמו היה
מביא לפעמים את בנו לביתנו, כדי שיצחקו הנערים יחדו,
והורי לא יכלו להשיב את פניו ריקם או לומר שאני עסוק
בלמודי עם הרבי.

לאשרנו קרה מקרה שלא צפינו לו מראש, והוא שהוציאנו
מן המבוכה:

האציל החליט פתאום לנסוע לחוץ-לארץ ויקח גם את בנו
יחדו עמו. כך נפסקו מאליהם כל הפגישות והטיולים והכל
כאילו שב למסלולו. אך בלבי נשארה טינא לרבי על אשר
גזל ממני באכזריות כל רגע חפשי וכל הזדמנות של טיול
ומשחק ומגע-ומשא עם הסוסים. מזמן לזמן הייתי מתחמק מן
החדר ומתמסר יחידי לאותם השעשועים, שהיינו עורכים עם
וילודיא יחדיו.

רבי רפאל לא יכול לסבול עוד את ההפסקות ממשנתו
וידרוש מהורי להנהיג סדר חדש בתכנית למודי וחיי. חדר
מיוחד נשכר בשביל הרבי ותלמידיו, והוחלט שאנו נשאר כל
ימות החול בחדר, שם נלמד ושם נישן ונאכל. משטר זה נטל
ממני כל אפשרות להשתחרר מן הרבי ומן הסביבה של
הישיבה (אנו קראנו לחדר — „ישיבה“) אפילו רגע אחד, —
דבר שגרם לי כעס ותמרורים לאין גבול. כשם שאהבתי תחלה
את רבי רפאל, כך שנאתיו תכלית שנאה אחרי הסדורים
החדשים. בחדר הייתי מבקש דרך כיצד להקניטו ולהנקם בו.
— על אשר גזל ממני את כל שעשועי החיים.
הדרך היחידה שבה יכלתי להרגיז את רבי רפאל ולהראותו
את יחסי השלילי אליו כאל מורה, היתה: קושיות ופלפול
בשעות הלמודים. כל פעם שהגענו בתלמוד לאינו הלכה קשה

וחמורה, הייתי מעכב את הקריאה וטוען שהענין אינו מחזור
לי כלל וכלל, וכנגד כל הבאורים והפירושים של הרבי הייתי
מביא ראיות ונמוקים אחרים מן הגמרא ומן המשנה, —
וכך היה הוכוח נמשך כמעט כל שעות הלמודים, ולא יכולנו
להתקדם עוד.

רבי רפאל הרגיש בדבר, הבין את סבת כעסי ויחליט לבאר
לי את דעתו בשיחה פרטית. פעם אחת הפסיק את הלמודים
שעה אחת לפני גמר היום, הזמינני לטיול קצר מחוץ לכפר,
ושם ביער, בשבתנו שנינו על הדשא, אמר לי, כולו נרגש, את
הדברים האלה:

מאיר בני, כנראה אתה חושב אותי לשונאך וכועס עלי.
דע לך שהנני אוהב אותך יותר מבן, מאשר אני שניתנה לי
היכולת להדריך את צעדי חייך הראשונים, ואני מאמין שעתיד
אתה להיות גדול בישראל, גדול בתורה, בחכמה וביראת-
שמים. אם מוכרח אני לדרוש ממך שתקדיש את כל שעותיך
ללמוד ולהכנות לקראת עתידך, הרי אני עושה זאת אלא
לטובתך, כי כל רגע ההולך לבטלה מרחיק אותנו מן הענין
הגדול שהננו שואפים אליו.

רבי רפאל התרגש כל כך, עד שהיה מוכרח להפסיק את
השיחה כי דמעות שמו מחנק לגרונו ולא נתנוהו לדבר.
הרגעתי אותו עד כמה שיכולתי והבטחתי שלא אוסיף עוד
להקניטו ולהרגיזו ומעכשיו ואילך אהיה תלמיד טוב השומע
בקול רבו. אותה שעה החלטתי באמת לוותר על כל שעשועי-
הילדות ולהתמסר כולי לתורה ולעבודה, — כי דברי הרבי
נגעו עד לבי. אבל בתוך-תוכה של נפשי נשארה איזו טינא.
איזו נימה לא נעימה, כי הרגשתי שיד חזקה מכריחתני להביא
לקרבן את הרגעים הנעימים לי ביותר כיום הזה — למען
איזה עתיד רחוק, לא-ברור ומעורפל.

גם הרבי וגם אנכי סבורים היינו, כי כל המכשולים הוסרו וסדר חיינו ועבודתנו יחזור לקדמותו. אך כנראה נגזרה גזירה על האידיליה של ה"ישיבה" שלא תאריך ימים.

בליל תשעה-באב היה הדבר.

לאחר שגמרנו את הקינות הלך אחי הביתה, כי הרגיש את עצמו שלא בטוב, ואני נשארתי עם הרבי לבדי. רבי רפאל היה שרוי במצב-רוח מדוכא מאד, שקוע בים של תוגה ותאניה, כאילו קרהו אסון פרטי. פתאום הושיבני על ברכיו והתחיל לספר לי את כל ספורי חורבן בית-המקדש על פי המדרש, על שבעת הבנים שנהרגו על קדוש השם, על הרוגי המלכות שיצאה נשמתם ב"אחד", על אנוסי ספרד שנשרפו חיים בעבור דתם ואמונתם...

התמונות האלה שהרבי תארן לפני בצבעים בהירים, בחום נפשו הלוהטת ובהתרגשות עמוקה, התיצבו חיות לנגד עיני רוחי בתוך דממת הלילה ונפשי יצאה אל הקדושים והאנוסים וביחוד — אל שבעת הבנים שבחרו למות ובלבד שלא יחללו את דתם. עצבי נודעזעו, כל חושי תשו מאד, וכמעט הת-עלפתי. רבי רפאל הרגיש בדבר, הפסיק ספוריו וילך לישון וגם אותי השכיב במטתי. התאמצתי להרדם, אלא שהדבר לא עלה בידי, כי מחזות הבלהות לא הרפו ממני ולבי היה ער לכל הגה ולכל מראה שדמיתי לשמוע ולראות.

ויהי בחצות הלילה — ורבי רפאל קם ממטתו בלאט, וישם אפר על ראשו וישב על הרצפה לתקון חצות. עשיתי את עצמי כישן, שלא להפריע, אולם מתחת לשמיכה התבוננתי אל כל הנעשה סביבי, ולעולם לא תמחה מזכרוני התמונה שראיתי באותו לילה.

בחדר קטן, בתוך חשכת הלילה — רק נר-דונג קטן האיר את מקום-מושביו של רבי רפאל — יושב על הקרקע אחד מניני

הרוגי מלכות, בוכה ומילל, פורש כפיו השמימה, בוכה תמרור
 רים ודורש מרבון העולמים שישוב ויבנה את ביתו ויגאל את
 עמו משביו. תחילה נשתפכה התפילה בקול דממה דקה, קול
 ענות חרישית; רק לפעמים היו אנחות עמוקות מתפרצות
 מלבו בקול רם. אחרי-כן, כנראה, שכח הרבי את תלמידו
 הישן, שכח עולם ומלואו, ויצעק צעקה גדולה ומרה: "קול
 ברמה נשמע... רחל מבכה על בניה... מאנה להנחם..." וכשהגיע
 ל"בת-קול יוצאת מהר חורב" לא יכול עוד הרבי להתאפק
 ויתמיג בדמעות...

גם אני לא יכולתי להבליג על התרגשות עצבי, פרצתי
 בבכי כילד המחפש את אמו, ואצעק בקול פחדים: רחל
 אמו!

רבי רפאל נבהל מאד, נגש אלי וישב אצל מטתי וינסה
 להרגיעני. אך לשוא. זעה קרה כסתה את מצחי, רועד הייתי
 כולי וראשי כאב עלי עד להתעלפות.

למחרת היום באו הורי ולקחוני הביתה בעגלה. השכיבו
 אותי במטה ויבהילו את הרופא מן העיר הקרובה. החום בגופי
 הלך וגבר. מדבר הייתי בלי הרף על בת-קול מהר חורב ועל
 רחל אמנו. עוד מעט והתברר שחליתי במחלת הטיפוס. וכך
 שכבתי על ערש-דוי יותר משני חדשים.

רבי רפאל עזב את ביתנו מיד לאחר שנפלתי למשכב,
 ושוב לא ראיתי. כי כעבור חדשים אחרי עזבו את ביתנו,
 מת מיתה חטופה בעיר המחוז.

*

כשאני מעלה על זכרוני את האישיות המצוינת הזאת,
 הריני מרכין את ראשי לפני מורי ורבי — זה ששמש לי סמל

של אדם, הנושא בלבו רעיון לאומי ומקדיש את כל חייו להגשמתו.

תשרי תרצ"ו.

פ ר מ צ ן ה

לפני שנים מספר הוזמנתי לבית אחד מידידי, לחגיגת בר-מצוה של בנו, תלמיד בבית-ספר תיכוני בתל-אביב. לחגיגה באו חברי-לכתה של חתן המסבה, מחנך הכתה ומנהל בית-הספר, קרובי משפחה וסתם מוזמנים. הושיבונו מסביב לשלחן עורך ומלא כל טוב, וכרגיל החלה פרשת הנאומים. נאמו המנהל והמחנך, דברו ההורים והמורים, והוסיפו גופך משלהם גם יתר המוזמנים, השכנים אשר ידעו את הנער עוד מילדותו. תוכן הנאומים היה מן הדברים העומדים ברומו של עולמנו: תחית העם והארץ, גאולת המולדת, לשון ועבודה עברית. והנאומים כולם דרשו מאת הצעיר אשר מלאו לו זה עתה שלש עשרה שנה, שיכנס תכף ומיד לתוך שורת הלוחמים לקניני הלאום, ושיכיר מהיום והלאה בכל האחריות הכבדה הרובצת עליו כאחד מישראל הערבים זה לזה, וכבר-מצוה ובן-עונשין. הצעירים, חברי בן-המצוה, אשר למענם נערכה כל החגיגה ולהם היו מכוונים כל דברי הנאומים, שמעו בקשב רב את הנאומים ובנמוס רב מחאו כף לכל נואם ונואם. אולם הכרת פניהם של צעירים אלה ענתה בהם, כי אין הדברים הנאמרים נכנסים ללבם ושהם מחכים בקוצר רוח לגמר המסבה. במקום שהאב יברך „ברוך שפטרני מענשו של זה“, ודאי יברכו הם

„ברוך שפטרני מענשם של אלה“. כל החגיגה הזאת היתה, כנראה, בעיניהם כמין טכס דתי בעל־כרחו. מצות אנשים מלומדה, שצריך לקיים אותה להנאת לבם של ההורים בלבד.

חגיגת בר־מצוה — הרהרתי בלבי באותו מעמד — צריכה להיות אחרת לגמרי, מאורע מכריע בחיי אדם העובר מילדות לבגרות. חגיגה זו היתה צריכה לשמש הפגנה יפה אשר בה תמסר מאבות לבנים (כשם שאנשי כנסת הגדולה קבלו תורה ומסורה לדורות הבאים אחריהם) כל קדושת האמונה בשר האומה ובנצח ישראל, כדי להצית את נר התמיד שלא יכבה בתוכנו בכל הדורות והזמנים וגם בהמיר הארץ...

כך הרהרתי בלבי, מדי הסתכלי בפנים הקרים ומטושטשי המבע של המסובים באותה מסבה, שקבלה צורה של חג העברה מכתה לכתה. נזכרתי אותה שעה כיצד היו חוגגים את חג בר־מצוה בימי נעורי. התמונה עומדת כאילו חיה לנגד עיני.

*

לפני ששים שנה קרה גם אותי מקרה כזה, שמלאו לי שלש עשרה שנה. הדבר היה בכפר בבסרביה, לא הרחק מעירה קטנה סמוכה לנהר הדניסטר.

אומרים עליהם, על יהודי בסרביה, שהם בורים ועמיר ארצות, ושאינ בהם לא תורה ולא דרך ארץ ולא יראת שמים. הדבר אינו נכון, כשם שאינן נכונות כל שאר ההגדרות המוסכמות הכלליות על ארצות ומדינות. ההוכחה הבולטת ביותר היא עדותם של יהודי החבל הזה, שבסרביה שמו, לכל דבר לאומי יהודי. בסרביה היא שנתנה לנו אחוז גדול מאד, אם לא הגדול ביותר, של עסקנים ציונים מובהקים ושל יהודים טובים אחרים שעלו לארץ והתישבו בה והם עושים באמונה

את עבודת הבנין והישוב. והגורם לכך לדעת: השרשים
העמוקים של היהדות בחבל זה, יהדות בריאה הממשיכה את
מסורת האבות. בלתי ניתנת לשינוי. אף הורי, שנולדו על הגבול בין אשכנז ופולין, ראו לעצמם
צורך לחנך את ילדיהם ברוח התורה והמסורת היהודית. מכיון
שבכל הסביבה הנזכרת לא היו אז לא בתי־ספר ולא „חדרים“
טובים, נסע אבא ז"ל לעיר הפלך והביא אתו משם מורה
מיוחד. אשר תפקידו היה ללמד ולחנך אותי ואת אחי ז"ל
לתורה, לתפלה ולמעשים טובים. הרב היה ר' רפאל מברשד, שהיה ידוע בכל הסביבה כלמדן
גדול, חסיד וזרא־שמים. בביתנו נקבע לו חדר מיוחד לדירה,
וסמוך לו הוקצה חדר לילדים. ר' רפאל היה מטפל כל היום רק
בנו, בשני תלמידיו: תפלה, תורה שבכתב ותורה שבעל־פה,
וגם עד ה„חושן משפט“ הגענו. מזמן לזמן היה אבא ז"ל מזמין
לביתנו את הרב של העירה הסמוכה, כדי לבחון אותנו עד
כמה עשינו חיל בלמודים, וגם לבקש עצה מפיו לימים הבאים.
אבא, למשל, היה דורש שה„רבי“ ילמדנו תנ"ך עם פירוש
מלבי"ם, ור' רפאל התנגד לכך; וטעמו נמוקו עמו, שישעיהו
בן אמוץ אמנם היה נביא, אבל אילו ידע מראש שיקום מלבי"ם
ויפרש את דבריו — היה הוא, ישעיהו, כותב בנוסח אחר.
הרב עשה פשרה: ללמד על־פי פרוש מלבי"ם רק ישעיהו,
ירמיהו ויחזקאל. אמי ז"ל, מן הנשים הצדקניות שבדור ההוא,
היתה מכבדת מאד את הרבי, ודאגה לכך שלא יחסר לו שום
דבר בביתנו. „הלא הוא מכניס נשמה לילדי“ — היתה אומרת.
בשבתות הקיץ היינו מקדישים את כל השעות שלאחר הצהריים
ללמוד פרקי אבות. אמי היתה יושבת בחדר הסמוך ומקשיבה
לבאורי הרבי לפרקים האלה ולמדות הטובות שהטיפו להן
אבותינו וחכמינו ז"ל, ופניה היו קורנות מאשר וקורת־רוח

על שדברי תורה כאלה נאמרים בביתה ובהשתתפות בניה. כששה חדשים לפני יום ה"ב-ר-מצוה" שלי, הוחלף כבר ההכנות. אבא וה"רבי" נסעו אל הרב להתייעץ עמו כיצד ואיך לערוך את החגיגה. על פי הצלחתי בלמודים, החליטו-כנראה שלשתם כי עתיד אני להיות מורה-הוראה בישראל, ואשר על כן יש ליחס לחגיגה זו חשיבות יתרה ולהתחיל כבר מעכשיו להכין אותי לתפקידי בעתיד. נמנו וגמרו שאקרא כמה ספרי דרוש ושאלות ותשובות (כגון "שאגת אריה" וכדומה), כדי שאכין בעצמי דרשה ליום החג. וההכנות — בכל תקפן: אבא קנה לי במתנה מקראות גדולות בכריכה נאה ורשם על דף השער את יום הולדתי ואת יום ה"ב-ר-מצוה" שלי. אמא הכינה מתנה ל"רבי" — בגד חם, שלא תאחזהו צנה ח"ו. הדודה התחילה תופרת שק לתפלין ועל גבו ציור מעשה רקמה — אריה ויונה, לאמר: הוה גבור כארי, ועם זה סמל לכנסת ישראל שנמשלה ליונה.

סוף-סוף באו ימי חג ה"ב-ר-מצוה". ליום השבת שלפני החג הוזמנו ובאו מן העירה הסמוכה הרב והדין, החזן והשמש של בית הכנסת, סבים וסבות מצד אבא ומצד אמא, דודים ודודות, מכרים וידידים מן הכפרים הסמוכים — קהל רב. הובא גם ספר תורה. הטכס נפתח בתפלת שחרית בצבור. קודם עלותי לתורה, פנה אלי הרב ואמר: דע לך, בני, שזוהי הפעם הראשונה אשר הורשה לך לגשת ולעלות לתורה הקדושה. מהיום והלאה אסור לך להתפלל או לברך איזו ברכה שהיא בלי דעת פרוש המלות. הנה אתה הולך לברך, אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו; המבין אתה את פרוש המלים האלה? — כן, רבי — עניתי בתוקף: אלהים נתן לנו את התורה על-ידי משה רבנו על הר סיני, וזוהי התורה האמתית. ואין לנו תורה אחרת זולתה. ועל-ידי התורה הזאת

נטע אלהים בתוכנו חיי עולם, וכל זמן שנשמור את התורה
לא נחדל מהיום עם...

הרב נשק לי והוסיף: עלה בני לתורה, עלה והצלח. מי יתן
וירבו כמותך בישראל!

כל הקהל עמד על רגליו ושמע בדחילו ורחימו את דברי,
ועיני אמי אשר ישבה בחדר הקרוב זלגו דמעות-גיל. אני
הרגשתי את עצמי כגבור היום. עליתי לתורה, ברכתי וקראתי
את ההפטרה בקול רם וחגיגי, כאילו רציתי להדגיש לרב,
שאני מעריך מאד את הרגע הגדול הזה אשר בו הורשה נער
בן שלש-עשרה לגשת לתורה מורשה בת אלפי שנים, וידוע
אדע לשמור את התורה הזאת.

אחרי ההפטרה דרש הרב מעיני היום, וקשר באופן מוצלח
את פרשת השבוע עם קיום המצוות ועם חג ה"בר-מצוה" וסיים:
„ובא לציון גואל, ונאמר אמן“.

למחרת היום נאספו שוב כל האורחים לתפלת שחרית,
ואני הנחתי תפלין בהשגחת הרב והרבי. הרב ברך את
הורי בברכת „מזל טוב“. אחר כך הסבנו לסעודת הצהריים.
אותי הושיבו בין הרב והרבי בראש השלחן, והורי ישבו
ממולנו. כתום הסעודה קמתי על רגלי ודרשתי את דרשתי
במשך שעותים. דברתי על מצות הנחת תפלין מדאורייתא, על
קרקפתא דלא מנח תפלין, והטעמתי כי מי שאינו מניח
תפלין מוציא את עצמו מכלל ישראל כמי שלא מל את בשר
ערלתו. גם על תפלין-דרבנן דברתי, והזכרתי שמקום יש
בראש להניח שתי תפלין... לבסוף סימתי אף אני, כדרך הדרך-
שנים, במלים „ובא לציון גואל, אמן“.

שוב נשק לי הרב וקרא לי „בעל דרשן שלנו“. הרבי הביט
על כל המסובים כמנצח, וארשת פניו אומרת: הרי אמרתי
לכם, שהנער הזה יהיה גדול בישראל. אבי רצה להוציאני מן

המסבה כדי שאנוח מעט, וגם מתוך חשש שמא אתיהר יותר מדי, פנה אלי ואמר: „טוב, יפה דרשת, אולם אל תדמה בנפשך, כי אדם גדול אתה כבר. צריך ללמוד, ללמוד, ללמוד. ולפי שעה לך לטייל מעט“. אמי, שלא ירדה לעומק הפלפול של דרשתי, התמוגגה בבכי כל הזמן, מהתרגשות.

בערב, לאחר שכל האורחים יצאו את הכפר וחזרו למקומור תיהם, נשארו רק הקרובים שערכו להם מין מועצת משפחה: מה לעשות בנער, כלומר, בי? איך להמשיך את חנוכי? — נפלגו הדעות: הרב, הרבי ואמא הביעו את דעתם, שעלי להיות רב בישראל ולמטרה זו — הציע הרב — יש לשלחני לבית־מדרשו בעירדה הסמוכה. לעומת זה טען ואמר אבא, שהיה חציו חסיד חציו משכיל: רצוני, שבני ידע תלמוד ופוסקים על בורים ויהא מוסמך להוראה, אלא שאומנותו תהיה לא מורה הוראה, אלא רופא מפורסם. כאן התערב סבא, שהיה פקח ומפולפל ואוהב חדודין, ואמר תוך כדי ישיבה בכורסה, כשהוא מעוטף כולו בתמרות עשן־מקטרתו: „מה לכם כי תתוכחו על ילד בן שלש־עשרה? יהא רב או יהא דוקטור — ובלבד שלא יהא טפש“ — — —

*

החגיגה הזאת השאירה בזכרוני רושם כביר ועמוק, אשר לא ימחה לעולם. סבורני, שכל אלה אשר חונכו בסביבה כזאת, קשורים ליהדות המסרתית והמתחדשת קשר אמיץ לא־ינתק, ואם גם לא תמיד הם חרדים לדבר אלהים, הרי הם חרדים כל־ימיהם לכל דבר שנתקדש באומה.

על שפת אגם גנף, אלול תרצ"ד.

ב

בְּאֵהֱלֵי קִדְרִי:

1. זִילָה וַיּוֹם בֵּין בִּירוֹאִים ;

2. רוֹפֵא מֵאֲנָס ;

3. לְסוֹסֶתִי.

1885

1. 1885

2. 1885

3. 1885

לילה יום בין בידואים

זכורני, איך בליתי יומים בין בידואים באהלי קדר:
הדבר היה לפני כשלושים וחמש שנה, בימי שלטון
התורכים, ובארץ לא היו אז לא מסלת-ברזל ורכבות, לא
מכוניות ולא דרכים טובות וכבישים — וכל התנועה התנהלה
בעגלות ותומות לסוסים, ובעיקר ברכיבה. התגוררתי אז
בטנטורה, בבית-החרושת לזכוכית שיסדתי שם מטעם הברון
רוטשילד, והייתי בא לפעמים קרובות ליפו ברכיבה. פעם
בהיותי ביפו קבלתי טלגרמה דחופה לשוב לטנטורה בענין
שאינו סובל דחוי. החלטתי לרכב שמה מיד, וכדי לחסוך זמן
בחרתי לי דרך קצרה לאורך שפת הים, במקום דרך המלך
הרגילה והארוכה. כבן-לוייה לקחתי עמדי את צדוק החייל —
יהודי צפתי, אשר ידע את כל הסביבה ודבר ערבית בשטף
כבשפת אם. לקחתיו אל המזגגה כחייל, כדי להקל עלי את
הנסיעות ואת המשאומתן עם הערבים.

צדוק היה לובש עבאיה ועונד כפיה ועגל לראשו כדרך
הבדואים; זקנו הקטן המחודד, עיניו השחורות והנוצצות ולשון
דבורו הכפרית עם כל בטויי הפלחים הטפוסיים הטביעו עליו
חותם ערבי, ובני הכפר לא ידעו להבחין אם יהודי הוא ואם
מושלמי.

אך חלפו כשתי שעות מעת שעברנו את הירקון, והנה קמה סערה גדולה בים, עננים כבדים הצטברו מלמעלה ומטרות עזו נתכו ארצה. הסוסים צעדו בכבדות, ואנחנו, אם כי היינו לבושים בגדי גשם, נרטבנו עד הגוף. הרעיון הראשון היה: לשוב ליפו, אך צדוק העיר בצדק שמרוב הגשמים יעלה הירקון על גדותיו בטרם נספיק להגיע אליו, ולא נוכל לעבור בו. כמו כן היה ברור לנו, שכל הנחלים והפליגים אשר לפנינו ימלאו מים רבים ולא נוכל לעבור אותם גם אם נמשיך דרכנו צפונה. הנה כי כן סגר עלינו מדבר החולות והנחלים, ואין דרך. הלב נקף בדאגה רבה: אנה אנו באים? —

בעצת צדוק עזבנו את שפת הים ונטינו ימינה בעקבות הצאן, עד אשר באנו למחנה בדואים השוכנים באהלי קדר. שלחתי לפני את צדוק לראות, הנוכל למצוא אצל הבדואים מחסה מקור ומגשם עד יעבור זעם. מקץ רגעים מספר שב שליחי בלויית זקן המחנה — איש צנום, גבוה ושחור — אשר דרש בשלומי כמנהג הבדואים בנגעו בידו הימנית בקרקע, בלבו ובראשו, ובקשני לכבדו ולסור אל אהלו.

השמועה על בוא אורח חשוב בלויית החייל שלו התפשטה בכל המחנה במהירות הבזק, וכעבור רגעים מספר התחילו נוהרים כל הבדואים מאהליהם לאהלו של השיך, כדי לקבל את פני האורח. אותי הושיבו על כרים בראש המעגל, וסביבי התישבו כל תושבי המחנה. צדוק ישב בדרך ארץ על-יד הכניסה, והשיך התהלך בתוכנו והיה מגיש לכולנו סיגריות לעשון וגחלת להדליק. לאחר שכל אחד מן המסובים דרש בשלומי באופן מיוחד ובנמוס רב, החלה שיחת כללית שהיתה כעין קבלת-פנים, כרה והצגה כאחת.

צדוק היה המתחיל והפותח. כדי להרים את ערך האורח בעיני המסובים, מצא צדוק לנחוץ להפליג בהתלהבות ובהגזמה

רבה בכבוד עשרו של הברון רוטשילד. בהטעימו דרך-אגב, שאני הנני כביכול באיכותו של הברון בארץ-ישראל. ארמנות הברון — אמר צדוק — בפאריס ובלונדון בנויים זהב טהור — וכל המשכימים לפתחו הם מלכים, רוזנים, מיניסטרים ונסיכים. אורוות הברון גדולות מאד ומשתרעות על שטח עצום כמו, למשל, בין הירקון ונבי רובין...

פה הפסקתי את שיחת צדוק ושאלתי אותו בעברית, על שום מה הוא מגזים כליכך ומספר דברים שאין להם שחר. על כך ענה לי הצפתי: כבודו יסלח לי, אבל אין הוא מכיר את המנהגים בארצות המזרח, את הערבים ואת הבודד אים; אין הם מכבדים בלתי אם את המופלא ואת הגדול מהם, ועל כן צריך לתת להם תאור קצת מופרז, לקוח מן הדמיון ומן ההזיה.

וצדוק המשיך לספר, שבשעת מלחמה מלוה רוטשילד את הכסף הדרוש לממלכות הנלחמות, והממלכה אשר הוא רוצה בנצחונה מקבלת ממנו יותר מיריביה, והיא המנצחת. גם בימי שלום אין המלכים יכולים לנהל את ממשלותיהם בלי עזרת כסף בתורת הלואות מאת הברון, והוא מלווה לכולם ומתנה עמם תנאי שלא יעשו רעות ליהודי ארצותיהם. ובטנטורה, הוסיף צדוק להפריז, בנה הברון לאהובו, הוא אורחכם היום, ארמון גדול מלא כל טוב והוא מזמין אתכם לבקר בביתו וישמח לקבל אתכם בכבוד מלכים. אחרי דברי צדוק פתח את דברו גם אבו זכי, ראש השבט, ואמר בתיך השאר: „כבוד גדול הוא לנו לקבל אצלנו אורח חשוב ונכבד כליכך, ועתה אהלינו אהליך הם, ואנו עבדיך לשרת אותך“.

אחרי שתית הקפה נסבה השיחה על שאלות העומדות ברומו של עולם, על מלחמה ושלום, אמונות ודעות, על יבול

השנה וכדומה. אבוגזלה, הזקן שבחבורה, שערות-כסף על ראשו וזקנו מגודל, הביע את דעתו שהיא דעת כולם, שכל זמן שיחיו השולטן התורכי עבד-אל-חמיד והמלכה האנגלית ויקטוריה, ישלוט השלום בעולם כיון שהם מתאספים לעתים קרובות בסתר, מסדרים יחד את כל הענינים ומחזיקים את כל העולם בידיהם. ועלינו רק להתפלל לאלהים שיתן להם אריכות ימים. ואשר לאפיפיור — הוסיף — הלא ברור, שאם השולטן המדבר בשם כל האישלם והמלכה אשר כל המלכים הנוצרים כורעים לפניו ברך, אם שניהם מחליטים דבר מה — האפיפיור בעל כרחו עונה אמן.

מצבי נעשה קשה ועדין, כשפנה אלי אבוזכי ושאל את דעתי בענין זה. התייעצתי עם צדוק והוא ענה בשמי, שאדוני הברון הוא ביחסים טובים מאד ובידידות גם עם השולטן התורכי וגם עם הממשלה האנגלית — ועל כן יש לקוות שהשלום לא יופרע בעולם.

אחרי הדברים האלה, שיצאי מפי צדוק כדרכו בהתלהבות, בהפרזה ובהדגשה יתרה, מצא אחי השיך אחמד לנחוצו לציין את יחס השבט אל הדתות השונות השוררות בעולם. אנו הערבים — אמר — והיהודים אב אחד לנו, אל אחד בראנו וגם מנהגינו אינם שונים; אתם, למשל, מתעבים את בשר החזיר וגם אנו איננו יכולים לראות אותו; אסור לנו לאכול בשר-שור או כבש אם לא ישחט עלידי אחד מצאצאי אבותינו — אבות שני העמים, אברהם יצחק ויעקב. אנו מכבדים גם את הנביא מוחמד וגם את הנביא משה. כל השומעים נהנו לשמוע את דברי השיך וקראו: יפה דרשת, שיך אחמד, נכונים דבריך — באלהים נשבענו.

כך נמשכה השיחה שעות שלמות בתוך מסבה של ידידות על דבר הממשלה ומסיה, על הסוסים הערביים והספורים על

אבותיהם, על חצר השולטן בסטמבול וכדומה, — עד שרמו צדוק לשיך, כי עיף אני מן הדרך ומן הגשם ורוצה לנוח ולישון. השכיבו אותי ואת החייל באוהל מיוחד, כסונו בעבאיות ובשטיחים ועזבו אותנו לנפשנו. צדוק נרדם מיד ונחרות־אפו היו עזות מאד. בחוץ השתלטה מהפכה שלמה. רוח חזקה וסערות איומות. גשם סוחף, רעמים וברקים — כאילו שב ובא מבול על הארץ. לא יכולתי לעצום עין כל הלילה וחשבתי הרבה על הברואים, הילדים הגדולים האלה, שנתגלגלתי אליהם בדרך בלתי צפויה. חלמתי בהקיץ עד אשר האיר הבוקר וכל המחנה קם לעבודתו ולסבלו. הגשם חדל והסערה שככה. חשבתי, אולי נוכל כבר לחצות ולעבור את הנחל הקרוב אשר על יד ודי־אל־חורת ועשיתי הכנות לעזוב את המחנה ולהמשיך את נסיעתי. השיך אברוזכי, בראותו את הכנותי, התחיל מפציר בי ואומר שלא יתן לי לנסוע לפני השתתפי בזבח־משפחה שהוא מכין לעת הצהרים לכבודי ואליו הוזמנו כל השיכים הקרובים. החלטנו לרכב אל הנחל יחד עם הרוכבים הטובים אשר במחנה, לראות אם נפלו המים, ולשוב לסעודת הצהרים. והיה אם נוכל לעבור כבר את הנחל, אסע מיד אחרי הארוחה, ואם לא — אשאר ללון עוד הלילה.

אל הסעודה באו כל הברואים השכנים רכובים על סוסיהם, כי כן פקד עליהם אברוזכי: „בואו כולכם לכבודי ולכבוד האורח שהוא שליחו של הברון“. הברון היה ידוע ומפורסם בכל הארץ כאיש טוב, עושה צדקות עם כל אדם ואוהב את בני עמו היהודים. כולם התישבו במעגל על הקרקע, ורק בשבילי הכינו מין כסא עשוי כרים ושטיחים. צדוק הרגיש שיש איזו פגיעה בתורת השוויון, בהיותי יושב על כסא למעלה מכולם, ויבאר להם שאינני יכול לשבת כמוהם על הקרקע כשרגלי מקופ־לות תחתני „מנשאן אל פט לון“, לאמור: בגלל המכנסים.

ידי אברוזי וכל בני משפחתו היו מלאות עבודה להגיש לכל אחד ואחד נתחי בשר ואורז, מים לשתייה, אבטיחים, סיגריות וקפה. כולם היו שרויים בשמחה ובמצב רוח מרומם. לא היו בה כל נאומים, ורק השיך ברך את האלהים על אשר נתן את הגשם והביא להם את האורח הנכבד יחד עם ברכת היבול. צדוק לא יכול להתאפק וקרא בהתלהבות: באלהים נשבעתי, אין מכניסי אורחים כערבים! אדוני ברא את העם היהודי ואת העם הערבי לחיות בידידות ובאהות. לבנו מלא תודה לכם; אך אם בידידותנו אתם רוצים, תבואו כולכם לבקר אצל מאיר אפנדי בארמונו בטנטורה.

לפנות ערב עזבתי את המחנה ונפרדתי ממשפחת אברוזי בידידות רבה. ויפול השיך על צוארי כמנהג הערבים ונשק איש לרעהו. צעירי הדואים לווני על סוסיהם עד הנחל ויעזרו לי לעבור אותו, בשמרם על סוסי לבל יסחף עם הזרם. שני רוכבים נסעו לפני ומשכו את סוסי בחבל, שנים נסעו מאחורי וגם מצד הים נסעה שורה של רוכבים ותהי לי חומה ומגן, עלי ועל סוסי, על כל מקרה שלא יבוא. עברנו את הנחל בשלום, נפרדנו מעם מלוינו והמשכנו את דרכנו לטנטורה. ולשיך אברוזי היה בן, נער עליו נחמד ושובב, גילו כחמש-עשרה שנה, שערוותיו ועיניו שחורות כעורב, וקומתו גבוהה כזו של בן עשרים. לפני הפרידה בקש השיך מאת צדוק לדבר עמי, אולי אוכל לעזור לו לחנך את הנער ולשימו בבית הספר בעיר. אמרתי לצדוק, שהשיך יוכל לשלוח אלי לטנטורה את בנו שאקר (כך היה שמו), ואני אשתדל להכינו לאינו מטרה בחיים. כעבור שבוע ימים בא אלי שאקר שמת ומאושר כבן כפר שראה עולם חדש. ימים רבים ישב שאקר בביתי ואני לקחתי לו מורה ללמדו ערבית, תורכית וחשבון ואחר כך הכנסתיו בהסכמת אביו כפקיד אל משרדי הדואר. וכשהחלו

רופא מא נם

פעמים בימי חיי הייתי מוכרח לקבל עלי תפקיד של
רופא-חולים נגד רצוני.
הפעם הראשונה:

בהיותי גר בטנטורה (עין-דור ההיסטורית), עסוק בבנין
בית-חרושת לזכוכית מטעם הברון רוטשילד. הימים ההם, ימי
עבודת הישוב בראשיתה, טובים היו ושקטים. בארץ לא היו
אז לא צבא ולא משטרה חזקה, ובארץ שלום ושלוח בין
האוכלוסים ואין פרץ וצוחה. שלטון התורכים חלש היה מאד,
והמושלים המקומיים הביטו „בעין יפה“ על עלית היהודים
לארץ, למרות אסור ההגירה מצד ממשלת קושטא. כל
המהגרים היהודים (בימים ההם לא קראו להם עדיין „עולים“)
היו מקבלים, כידוע, פתקה אדומה, אשר נתנה להם רשית
לשהות בארץ שלשה חדשים כדי להתפלל על יד הכותל
המערבי ולהשתטח על קברי האבות והנביאים. וכשהיו שואלים
פעם מקושטא, מדוע אין המהגרים היהודים עוזבים את הארץ
ככלות שלשה חדשים — היו המושלים המקומיים עונים בערך
בזו הלשון: הלא באים רק אנשים זקנים על מנת למות בארץ
הקדושה, ובאמת רובם ככולם כבר שבקו חיים לכל חי.

מתחלת התישבותי בטנטורה נהגתי להתקרב אל הערבים ולקשור עמהם קשרי ידידות. לקחתי לי מורה לערבית ולמדתי את הלשון. לפעמים קרובות הייתי מבקר בבתיהם של שיכי הכפרים אשר בסביבה, ואלה היו מחזירים לי ביקורים בביתי. בימי גנוסיא של השולטן היו השיכים השכנים מתאספים בביתי, ויחד היינו נוסעים אל המושל המקומי (מודיר) להביא לו ברכה. כולנו רוכבים על סוסינו, ואקדחים או רובים תלויים לנו על הכתפים או על החגורה (רק נשים — אומרים הערבים — יוצאות מפתח ביתן בלי נשק). פעם אחת אמר לי אחד מזקני הכפר הסמוך בשיחת רעים: „הן אתה כאחד מאתנו, מדבר בלשוננו, רוכב על סוסה אצילה ומוזין תמיד בכלי־נשק. רק דבר אחד חסרת: אשה (בימים ההם עוד רוק הייתי). קום וקח לך אחת מבנות הערביים והיית בעל בעמך ובנית לך בית בארץ. הנה — הוסיף הזקן ואמר — למוסתפה ידידנו, שיך הכפר ס., יש נערה בת שש־עשרה. אם תתן לו חמשים „נפוליון“ (שקלי זהב) ונתן לך את בתו היפה, כי דת מוחמד הלא אינה אוסרת לאשה מוסלמית להנשא ליהודי“.

בבואי להשתקע בטנטורה לשם יסוד בית־חרושת לזכוכית, הבאתי עמדי מעבדה חימאית לבדיקת החמרים המקומיים — החול, הסייד, האבנים וכדומה. כאשר ראו ערביאי המקום את המעבדה על כל כליה וחמריה מסודרת בארונות ועל שולחנות, החליטו פה אחד כי אין זה אלא בית־מרקחת ואני הוא רופא־חולים. פעמים רבות באו אלי ערבים וערביות לבקש ממני תרופה וישע לתחלואיהם, ואני הייתי מבאר להם פעם בפעם כי לא רופא אני אלא חימאי, ועל כן אינני יכול ואינני רשאי לרפא חולים. והללו, מדי עזבם במפח־נפש את ביתי, היו בטוחים כי אמנם רופא מובהק אני, אלא שמשום־מה אין ברצוני לגלות מהם מזור.

פעם בא לביתי אחד מפועלי בית-החרושת, יוסיף השומר,
נפל לרגלי והתיפח בבכי תמרורים:

— או שתראני או שאגוע כאן לנגד עינך.

— אינני רופא — עניתי לו. לך לזכרון יעקב, לרופא
המושבה, והוא ירפאך.

אבל יוסיף לא זו ממקומו והוסיף להתיפח: הלא אני השומר
עליך בלילות ומשרת אותך באמונה. שים נא עינך עלי לטיבה.
בביתי — אשה וארבעה ילדים...

לא הועילו כל באורי. יוסיף — בשלו. נכמרו רחמי בראותי
את הערבי המבוגר הזה בוכה כילד, ואגש לבדוק אותו. יוסיף
היה קודח באש, לשונו לבנה, עיניו מבריקות וכולו רועד.
הבינותי, כי לפני מקרה של קדחת במדרגה גבוהה ואתן לו
את הרפואות שהיינו נוהגים להשתמש בהן במלחמתנו בקדחת
בטנטורה. השומר הלך הביתה, וכעבור ימים מספר בא עם כל
חבר בני משפחתו להודות לי על אשר עזרתי לו לשוב
לאיתנו.

המקרה הזה עוד הגביר את השמועה, כי רופא חולים
מסתתר אני, המימחה לכל מחלה ונגע.

באחד הבקרים התפרץ אל חדרי אחד מידידי הקרובים,
השיך סעיד. פניו קדרו כשולי קדרה, וכולו שרוי בצער וביגון.
שיך זה היה זקן מיפלג, גבה קומה, שערותיו כשלג וזקנו הלבן
והגדול יורד על פי מדותיו. הוא היה אחד משרידי המושלים
הקודמים בסביבה, וקודם שהתגבר שלטון התורכים בארץ
היה הוא השליט על חבל גדול בסביבות חיפה, וכל הבידואים
והפלחים שבכפרים היו משלמים לו מסים וארנוניות.

קמתי לקראת אורחי בחרדה, קדמתי בברכה כמנהגי
המקום ואשאלהו: מה קרה? ויען שיך סעיד ויאמר:

— הן אין שומע אותנו, על כן אדבר אליך בהתגלות לב,

ואתה הסכת ושמע: הן ידעת, כי אני הייתי מושל יחיד בבר-
הגליל הזה ודברי היו נשמעים כדברי מצוה ומפקד. היו לי
שדות ובתים, אחוזות ונחלאות לרוב. היו לי נשים, בנים ובנות,
גם סוסים ועבדים לא חסרתי. והנה בעלות עבד-אל-חמיד על
כסא השולטן בקושטא, נתקבלה פתאום פקודה לקחת ממני את
כל רכושי ולרשום את הכל במחלקת הג'פטליק, לאמור:
רכוש השולטן. בייתי נהרס לגמרי, ואותי ואת משפחתי הגלו
לאנגורא וסבלתי ענויי מות. כל הקרובים לי מתו בעוני
ובמצוקה ובחרפה. רק לפני שנים מספר, בהמלצת ג'מיל פחה
קרובי, נתן לי הרשיון לשוב לארץ מולדתי וגם ארמון אחד
הוחזר לי אשר בו אני גר כעת. מכל משפחתי הגדולה בשארה
לי רק נערה אחת, פטמה שמה, אשר בה כל רוחי וכל נשמתי.
והנה בתי זאת חולה מאד. אני הלא מסור ונאמן לך בכל. היה
נא בעוזרי ורפא נא לבתי ממחלתה והצילנה ממות, והייתי לך
עבד כל ימי חיי.

נרגשתי מאד מדברי הוקן המהודר, שהיו בהם תחנונים,
פניה למצפון האנושי ויאוש ללא גבול. לפני עמדה תמונה
חיה של „היורד“, אשר נפל „מאיגרא רמא לבירא עמיקתא“.
משום מה נזכרתי אותה שעה בל"א המלכים אשר גורשו
מנחלתם עם כבוש יהושע, ואמרתי בלבי כי מלכים אלה היו
דומים בודאי בדמותם ובגורלם לאורחי זה — —

איך שהוא. אם מפני רחמים ואם מפני השוואת גורלו של
שיך סעיד לזה של ל"א המלכים, מצאתי לי לחוב קדוש
לעזור לאיש האומלל הזה בצר לו.

— שמע נא, שיך סעיד — אמרתי לו — האמינה לי, שבכל
לבי ונפשי הנני מוכן ומזומן לעזור לך ברפוי בתך. הבה ונסע
יחד לזכרון יעקב, והבאנו את הרופא ידידי לביתך והוא יעשה
את הנחוץ. לי אסור לטפל ברפואה, כי אינני רופא אלא חימאי.

— לא — ענה השיך בתקיפות: בשום אופן לא ארשה לרופא זר לראות את בתי. אני תורדתי אמנם מגדולתי, אבל בתי עודנה בת־מלכים וכבודה בת מלך פנימה. אין היא יוצאת מפתח ביתה ועין זר לא תשורנה. גם אם אדע כי מות תמות, לא אביא אליה רופא זר. אתה הלא ידיד כאח לי, ועל־כן רק לך אוכל להראות את הנערה. בואה והצילה לי את הנפש היקרה היחידה שנשארה לי בחיים.

לא היתה לפני דרך אחרת, כי אם ללכת עם שיך סעיד לארמונו לראות את בתו החולה.

פטמה היתה נערה נחמדה כבת שבע עשרה. גבוהת קומה, גזרה ישרה וזקופה, עינים שחורות מביעות תוס־לדות וחלום אשה אשר כל חייה מרוכזים בארמון סגור ומסוגר; פניה היו חורים־ירקרקים, כפניה של אסתר המלכה לפי תאור התלמוד, ועל כולה שפוך חן נשי־ערב עם מסתורין המזרה. רגע דמיתי, כי נתגלגלתי לאחד המקומות אשר בספורי אלף לילה ולילה ולפני בת־מלך שבויה אשר עלי להצילה מידי אויביה ומעניה ולהחזירה לבית אביה... אך דברי השיך סעיד החזירוני לעולם המציאות. הוא פנה אל בתו ואמר: הנה ידידי ואחי. איש מומחה ומלומד, והוא ירפא את כל תחלואיך. הגידי לו מה כאבך, אל תפחדי.

הנערה פתחה את פיה והראתה לי, שהיא חשה כאב גדול בגרונה ואינה יכולה לבלוע שום מזון. חומה עלה עד למדרגה גבוהה וכולה היתה כמבולבלת. הבינותי, כי הפעם אין לי עוד עסק עם קדחת פשוטה, כמו שחשבתי קודם, אלא עם מחלה קשה ומסובכת. הייתי במבוכה גדולה, אילולא בא המקרה לעזרתי. נזכרתי, כי עוד בהיותי מתלמד בפאריס חליתי פעם במחלת הדיפטריה, וחברי הביאני לבית החולים למחלות הגרון של הפרופ' חיים. שם טפלו בי כשבועיים ימים, ומפי הנסיון

למדתי שם את כל פרטי הרפוי של אנגינה ודיפטריה וכו'. נתתי איפוא הוראות ברורות לאומנתה של פטמה על דבר תחבשות, שלחתי מן המעבדה שלי אבקה לשפשוף וצויתי — על כל צרה שלא תבוא — שיתנו לה גם חנינין. בקצור: רפאתי את פטמה כאשר רפאוני בשעתי בפאריס והוספתי חנינין, אספירין ודיאטטה ידועה. כעבור שבוע ימים הבריאה החולה לגמרי. בבקורי האחרון ראיתי כי המחלה חלפה-עברה והודעתי לשיך סעיד, שהכל נגמר בטוב ושללא אוסיף לבקר בביתו. הזקן נפל על צוארי ויבך מדוב שמחה, ופטמה הרשתה לעצמה בתצחוק קלה, בהביטה עלי בתודה — ובתצחוק זו היה שכרי על כל עמלי.

ושיכי הכפרים השכנים החלו שוב לדבר בי נכבדות ולשדך לי את בנותיהם של זקני העדות, והפעם הסכימו כולם שאין בשבילי שדוך נאה והגון מפטמה. „הלא אתה הצלת אותה ממות“, אמרו השיכים, „ושיך סעיד מתפלל יום-יום לשלומך. הוא יתן לך את בתו לאשה בלי כל מוהר ומחיר“. כעבור זמן-מה הוכרחתי לנסוע לחוץ-לארץ, ובשובי מקץ שלשה חדשים בא אלי שיך סעיד כולו כפוף, שבור ורצוצ ופרץ בבכי גדול.

„אלהים לקח את בתי ממני“ — צעק האומלל — „את אור עיני, את נשמת אפי לקח. אותך שלח לחוץ לארץ, ופטמה חלתה שוב. רופא זר לא יכלתי להביא לה, וכך השיבה את רוחה לאלהים. ועתה טוב מותי מחיים כאלה, גלמוד, בלי פטמה שלי!“

המקרה השני, אשר גם בו הייתי מוכרח לקבל עלי תפקיד של רופא מאונס, היה פחות טרגי ויותר מבדח.

יום אחד באתי ליפו בעניני בית-החרושת. נפגשתי עם ידידי מרוסיה, הסופר מרדכי בן הלל הכהן, שבא אז בפעם

הראשונה לבקר בארץ. החלטנו לנסוע יחד לזכרון-יעקב. בדרך התעכבנו בכפר קקו, כדי לנוח מעט מטלטולי הנסיעה וגם לתת מספוא לסוסים. מרדכי בן הלל, שהיה מזוין באקדח כמנהג כל התיירים בימים ההם, הלך לטייל על יד הכפר בין עצי הצבר. בשעת טיולו מצא לנחוץ לנסות את אקדחו וירה ממנו, בבחרו לו למטרה עלה קקטוס. אינני יודע אם קלע היורה אל המטרה, אך מאחורי העצים היה עדר עגלים והכדור פגע בעגל אחד. ערבי הכפר התחילו מתאספים סביב עגלתו בצריחות ובצוחות באמרם, שהכדור המית עגל אחד מתוך העדר. לאמתו של דבר פגע הכדור רק בבדל-אזנו של העגל, וחיו לא היו כלל בסכנה. אבל הערבים הבינו שיש פה מקום לקבל „כופר נפש“, הריחו את ריח ה„בקשיש“ והמשיכו לצעוק שהעגל בודאי ימות מפצעי, ועל כן עלינו לשלם את תמורתו. קהל הערבים הלך וגדל מרגע לרגע, וכולם דברו בהתמרמרות עשויה ומחו בתוקף נגד הפקרות כזאת — להרוג בהמות באמצע היום! בעל העגל הבהיל אל המקום את שיד הכפר, והלה צוה לקשור את העגל הפצוע אל העגלה, לאמור: יקחו להם את העגל וישלמו את מחירו. היה ברור, כי לא יתנונו לנסוע הלאה עד אם סדרנו את הענין.

בראותי כי כלתה אלינו הרעה, פנית אל השיך בדברי כבושין:

— אני מוכרח לנסוע ומיד לזכרון יעקב, ששם מחכים לי חולים מכל הסביבה, כי רופא הגליל אנכי והאיש הזה (הראיתי על מרדכי בן הלל) הוא עוזרי. אל נא תעכבני, כי הדבר יודע למודיר ועליך תפול כל האחריות. ובדבר העגל הפצוע — יבוא נא אלי בעל הבהמה לזכרון יעקב, ושם נשלם את נזקו.

המלה „חכים“ (רופא) פעלה על הערבים של הימים ההם

כקסם. במסבות רעים היו אוהבים לספר ולשמוע נסים ונפלאות על רופאים ידועים אשר ברגע אחד פקחו עיני עורים בסמי־מרפא או בנתוח, הקימו חגרים על רגליהם במשחה אחת וכדומה. חבה יתרה היתה נודעת מהם לרופאים וגם יראו אותם, כי האנשים האלה הרי כל מסתרי הטבע גלויים לפניהם ובידיהם להבריא ולהחלות וגם את ארס הנחשים הם יודעים להפיג... לא יפלא איפוא, שדברי השפיעו השפעה גדולה על תושבי קקון: כולם החלו להתלחש "חכים, חכים" והביטו עלינו כעל אישי המעלה שאסור לנגע בהם, כי מי יודע מה האדונים האלה מוכשרים לעשות...

השיך בעצמו התיר את העגל מן העגלה ואמר לי: לכו לשלום, וה' יצליח דרככם.

דמיתי שהכל נגמר בשלום, ואמרנו לשים לדרך פעמינו. והנה קרה דבר אשר לא חכיתי לו ולא ראיתיו מראש. כל הערבים, אנשים, נשים וטף, למקטנם ועד גדולם, הקיפו את עגלתנו ופנו אלי והפעם לא בדרך צעקה ורוגז אלא בתחנונים ובדברים רכים משמן: "עֵין", לאמר: חולה אני, אנה רפאני. כל הקהל הזה של מבוגרים וילדים הפך ברגע אחד לעדת חולים ודוויים וכולם בקשו את עזרתנו.

בעל כרחנו המשכנו את הקומדיה. קבעתי לי מושב בצל עצי הצבר, ולימיני מרדכי בן הלל הכהן ובידו חוברת ועט־עופרת. ה"חולים" היו נגשים אלי ונבדקים על ידי, ועוזרי הנאמן היה רושם בספר את התרופות הנחוצות לכל אחד ואחד מהם, ונותן להם פתקאות לבית המרקחת אשר בזכרון יעקב. וכך עברו לפנינו כל תושבי הכפר: זה קודח, זה חש בשניו, פלוני סומא בשתי עיניו ואלמוני בטנו נפוחה... לכולם נתנו פתקאות לרפואות: לזה חניין, לזה שמן־קיק וכדומה. לבסוף בא תורו של בעל העגל, אשר שכח זה

כבר את בדל־האווז של בהמתו ונוכר פתאים שיש לו מיחוש ראש וגם נדודי שנה. מרדכי בן הלל הכהן רשם בשבילו לבית המרקחת רצפט כזה:

„חולה בחוצפה יתרה ורואה בחלומי עגלים עם בדלי־אווז פצועים. רפואתו — שתי סטירות לחי ודלי מים מזוקקים וקרים על ראשו“.

תרצ"ה.

לילה ויום בין בידואים

זכורני, איך בליתי יומים בין בידואים באהלי קדר:
הדבר היה לפני כשלושים וחמש שנה, בימי שלטון
התורכים, ובארץ לא היו אז לא מסלת-ברזל ורכבות, לא
מכוניות ולא דרכים טובות וכבישים — וכל התנועה התנהלה
בעגלות רתומות לסוסים, ובעיקר ברכיבה. התגוררתי אז
בטנטורה, בבית-החרושת לזכוכית שיסדתי שם מטעם הברון
רוטשילד, והייתי בא לפעמים קרובות ליפו ברכיבה. פעם
בהיותי ביפו קבלתי טלגרמה דחופה לשוב לטנטורה בענין
שאינו סובל דחוי. החלטתי לרכב שמה מיד, וכדי לחסוך זמן
בחרתי לי דרך קצרה לאורך שפת הים, במקום דרך המלך
הרגילה והארוכה. כבן-לוי, לקחתי עמדי את צדוק החייל —
יהודי צפתי, אשר ידע את כל הסביבה ודבר ערבית בשטף
כבשפת אם. לקחתיו אל המזגה כחייל, כדי להקל עלי את
הנסיעות ואת המשאומתן עם הערבים.
צדוק היה לובש עבאיה ועונד כפיה ועגל לראשו כדרך
הבידואים; זקנו הקטן המחודד, עיניו השחורות והנוצצות ולשון
דבורו הכפרית עם כל בטויי הפלחים הטפוסיים הטביעו עליו
חיתם ערבי, ובני הכפר לא ידעו להבחין אם יהודי הוא ואם
מושלימי.

אך חלפו כשתי שעות מעת שעברנו את הירקון, והנה קמה סערה גדולה בים, עננים כבדים הצטברו מלמעלה ומטרות עז נתכו ארצה. הסוסים צעדו בכבדות, ואנחנו, אם כי היינו לבושים בגדי גשם, נרטבנו עד הגוף. הרעיון הראשון היה: לשוב ליפו, אך צדוק העיר בצדק שמרוב הגשמים יעלה הירקון על גדותיו בטרם נספיק להגיע אליו, ולא נוכל לעבור בו. כמו כן היה ברור לנו, שכל הנחלים והפלגים אשר לפנינו ימלאו מים רבים ולא נוכל לעבור אותם גם אם נמשיך דרכנו צפונה. הנה כי כן סגר עלינו מדבר החולות והנחלים, ואין דרך. הלב נקף בדאגה רבה: אנה אנו באים? —

בעצת צדוק עזבנו את שפת הים ונטינו ימינה בעקבות הצאן, עד אשר באנו למחנה בדואים השוכנים באהלי קדר. שלחתי לפני את צדוק לראות, הנוכל למצוא אצל הבדואים מחסה מקור ומגשם עד יעבור זעם. מקץ רגעים מספר שב שליחי בלזית זקן המחנה — איש צנום, גבוה ושחור — אשר דרש בשלומי כמנהג הבדואים בנגעו בידו הימנית בקרקע, בלבו ובראשו, ובקשני לכבדו ולסור אל אהלו. השמועה על בוא אורח חשוב בלזית החייל שלו התפשטה בכל המחנה במהירות הבזק, וכעבור רגעים מספר התחילו נוהרים כל הבדואים מאהליהם לאהלו של השיך, כדי לקבל את פני האורח. אותי הושיבו על כרים בראש המעגל, וסביבי התישבו כל תושבי המחנה. צדוק ישב בדרך ארץ על-יד הכניסה, והשיך התהלך בתוכנו והיה מגיש לכולנו סיגריות לעשון וגחלת להדליק. לאחר שכל אחד מן המסובים דרש בשלומי באופן מיוחד ובנמוס רב, החלה שיחה כללית שהיתה כעין קבלת-פנים, כרה והצגה כאחת. צדוק היה המתחיל והפותח. כדי להרים את ערך האורח בעיני המסובים, מצא צדוק לנחוץ להפליג בהתלהבות ובהגזמה

רבה בכבוד עשרו של הברון רוטשילד. בהטעימו דרך-אגב, שאני הנני כביכול באי-כחו של הברון בארץ-ישראל. ארמנות הברון — אמר צדוק — בפאריס ובלונדון בנויים זהב טהור — וכל המשכימים לפתחו הם מלכים, רוזנים, מיניסטרים ונסיכים. אורוות הברון גדולות מאד ומשתרעות על שטח עצום כמו, למשל, בין הירקון ונבי רובין...

פה הפסקתי את שיחת צדוק ושאלתי אותו בעברית, על שום מה הוא מגזים כל-כך ומספר דברים שאין להם שחר. על כך ענה לי הצפתי: כבודו יסלח לי, אבל אין הוא מכיר את המנהגים בארצות המזרח, את הערבים ואת הבדודאים; אין הם מכבדים בלתי אם את המופלא ואת הגדול מהם, ועל כן צריך לתת להם תאור קצת מופרז, לקוח מן הדמיון ומן ההזיה.

וצדוק המשיך לספר, שבשעת מלחמה מלוה רוטשילד את הכסף הדרוש לממלכות הנלחמות, והממלכה אשר הוא רוצה בנצחונה מקבלת ממנו יותר מיריביה, והיא המנצחת. גם בימי שלום אין המלכים יכולים לנהל את ממשלותיהם בלי עזרת כסף בתורת הלואות מאת הברון, והוא מלווה לכולם ומתנה עמם תנאי שלא יעשו רעות ליהודי ארצותיהם. ובטנטורה, הוסיף צדוק להפריז, בנה הברון לאהובו, הוא אורחכם היום, ארמון גדול מלא כל טוב והוא מזמין אתכם לבקר בביתו וישמח לקבל אתכם בכבוד מלכים. אחרי דברי צדוק פתח את דברו גם אבו זכי, ראש השבט, ואמר בתיך השאר: „כבוד גדול הוא לנו לקבל אצלנו אורח חשוב ונכבד כל-כך, ועתה אהלינו אהליך הם, ואנו עבדיך לשרת אותך“.

אחרי שתית הקפה נסבה השיחה על שאלות העומדות בדומו של עולם, על מלחמה ושלום, אמונות ודעות, על יכול

השנה וכדומה. אברגולה, הזקן שבחבורה, שערות-כסף על ראשו וזקנו מגודל, הביע את דעתו שהיא דעת כולם, שכל זמן שיחיו השולטן התורכי עבד-אל-חמיד והמלכה האנגלית ויקטוריה, ישלוט השלום בעולם כיון שהם מתאספים לעתים קרובות בסתר, מסדרים יחד את כל הענינים ומחזיקים את כל העולם בידיהם. ועלינו רק להתפלל לאלהים שיתן להם אריכות ימים. ואשר לאפיפיור — הוסיף — הלא ברור, שאם השולטן המדבר בשם כל האישלם והמלכה אשר כל המלכים הנוצרים כורעים לפניה ברך, אם שניהם מחליטים דבר מה — האפיפיור בעל כרחו עונה אמן.

מצבי נעשה קשה ועדין, כשפנה אלי אברוזי ושאל את דעתי בענין זה. התיעצתי עם צדוק והוא ענה בשמי, שאדוני הברון הוא ביחסים טובים מאד ובידידות גם עם השולטן התורכי וגם עם הממשלה האנגלית — ועל כן יש לקוות שהשלום לא יופרע בעולם.

אחרי הדברים האלה, שיצאו מפי צדוק כדרכו בהתלהבות, בהפרזות ובהדגשה יתרה, מצא אחי השיך אחדד לנחוץ לציין את יחס השבט אל הדתות השונות השוררות בעולם. אנו הערבים — אמר — והיהודים אב אחד לנו, אל אחד בראנו וגם מנהגינו אינם שונים; אתם, למשל, מתעבים את בשר החזיר וגם אנו איננו יכולים לראות אותו; אסור לנו לאכול בשר שור או כבש אם לא ישחט על-ידי אחד מצאצאי אבותינו — אבות שני העמים, אברהם יצחק ויעקב. אנו מכבדים גם את הנביא מוחמד וגם את הנביא משה. כל השומעים נהנו לשמוע את דברי השיך וקראו: יפה דרשת, שיך אחדד, נכונים דבריך — באלהים נשבענו.

כך נמשכה השיחה שעות שלמות בתוך מסבה של ידידות על דבר הממשלה ומסיה, על הסוסים הערביים והספורים על

אבותיהם, על חצר השולטן בסטמבול וכדומה, — עד שרמו צדוק לשיך, כי עיף אני מן הדרך ומן הגשם ורוצה לנוח ולישון. השכיבו אותי ואת החייל באוהל מיוחד, כסונו בעבאיות ובשטיחים ועזבו אותנו לנפשנו. צדוק נרדם מיד ונחרות־אפו היו עזות מאד. בחוץ השתלטה מהפכת שלמה. רוח חזקה וסערות איומות. גשם סוחף, רעמים וברקים — כאילו שב ובא מבול על הארץ. לא יכולתי לעצום עין כל הלילה וחשבתי הרבה על הבדואים, הילדים הגדולים האלה, שנתגלגלי אליהם בדרך בלתי צפויה. חלמתי בהקיץ עד אשר האיר הבוקר וכל המחנה קם לעבודתו ולסבלו. הגשם חדל והסערה שככה. חשבתי, אולי נוכל כבר לחצות ולעבור את הנחל הקרוב אשר על יד ודי־אל־חורת ועשיתי הכנות לעזוב את המחנה ולהמשיך את נסיעתי. השיך אבו־זכי, בראותו את הכנותי, התחיל מפציר בי ואומר שלא יתן לי לנסוע לפני השתתפי בזבחי־משפחה שהוא מכין לעת הצהרים לכבודי ואליו הוזמנו כל השיכים הקרובים. החלטנו לרכב אל הנחל יחד עם הרוכבים הטובים אשר במחנה, לראות אם נפלו המים, ולשוב לסעודת הצהרים. והיה אם נוכל לעבור כבר את הנחל, אסע מיד אחרי הארוחה, ואם לא — אשאר ללון עוד הלילה.

אל הסעודה באו כל הבדואים השכנים רכובים על סוסיהם, כי כן פקד עליהם אבו־זכי: „בואו כולכם לכבודי ולכבוד האורח שהוא שליחו של הברון“. הברון היה ידוע ומפורסם בכל הארץ כאיש טוב, עושה צדקות עם כל אדם ואוהב את בני עמו היהודים. כולם התישבו במעגל על הקרקע, ורק בשבילי הכינו מין כסא עשוי כרים ושטיחים. צדוק הרגיש שיש איזו פגיעה בתורת השויון, בהיותי יושב על כסא למעלה מכולם, ויבאר להם שאינני יכול לשבת כמוהם על הקרקע כשרגלי מקופ־לות תחתני „מנשאן אלפט לון“, לאמור: בגלל המכנסים.

ידי אברוזכי וכל בני משפחתו היו מלאות עבודה להגיש לכל אחד ואחד נתחי בשר ואורז, מים לשתות, אבטיחים, סיגריות וקפה. כולם היו שרויים בשמחה ובמצב רוח מרומם. לא היו בה כל נאומים, ורק השיך ברך את האלהים על אשר נתן את הגשם והביא להם את האורח הנכבד יחד עם ברכת היבול. צדוק לא יכול להתאפק וקרא בהתלהבות: באלהים נשבעתי, אין מכניסי אורחים כערבים! אדוני ברא את העם היהודי ואת העם הערבי לחיות בידידות ובאחות. לבנו מלא תודה לכם; אך אם בידידותנו אתם רוצים, תבואו כולכם לבקר אצל מאיר אפנדי בארמונו בטנטורה.

לפנות ערב עזבתי את המחנה ונפרדתי ממשפחת אברוזכי בידידות רבה. ויפול השיך על צוארי כמנהג הערבים ונשק איש לרעהו. צעירי הברואים לווני על סוסיהם עד הנחל ויעזרו לי לעבור אותו, בשמרם על סוסי לבל יסחף עם הזרם. שני רוכבים נסעו לפני ומשכו את סוסי בחבל, שנים נסעו מאחורי וגם מצד הים נסעה שורה של רוכבים ותהי לי חומה ומגן, עלי ועל סוסי, על כל מקרה שלא יבוא. עברנו את הנחל בשלום, נפרדנו מעם מלוינו והמשכנו את דרכנו לטנטורה.

ולשיך אברוזכי היה בן, נער עליו נחמד ושובב, גילו כחמש-עשרה שנה, שערותיו ועיניו שחורות כעורב, וקומתו גבוהה כזו של בן עשרים. לפני הפרידה בקש השיך מאת צדוק לדבר עמי, אולי אוכל לעזור לו לחנך את הנער ולשימו בבית הספר בעיר. אמרתי לצדוק, שהשיך יוכל לשלוח אלי לטנטורה את בנו שאקר (כך היה שמו), ואני אשתדל להכינו לאיזו מטרה בחיים. כעבור שבוע ימים בא אלי שאקר שמח ומאושר כבן כפר שראה עולם חדש. ימים רבים ישב שאקר בביתי ואני לקחתי לו מורה ללמדו ערבית, תורכית וחשבון ואחר כך הכנסתיו בהסכמת אביו כפקיד אל משרדי הדואר. וכשהחלו

הצרפתים לבנות ביפו את מסלת הברזל יפו־ירושלים, הכנסתיו
כפקיד להנהלת הבנין והוא נשאר כל הזמן פקיד מסלת־הברזל
וגם עלה במשרתו למדרגה גבוהה למדי.
קשרי הידידות ביני ובין משפחת אבו־זכי נשארו איתנים
כל הימים, ושחקר מוסיף גם כיום לבקר אצלי מזמן לזמן.

הרציה.

ר ו פ א מ א נ ם

פעמים בימי חיי הייתי מוכרח לקבל עלי תפקיד של
רופא-חולים נגד רצוני.

הפעם הראשונה:

בהיותי גר בטנטורה (עין-דור ההיסטורית), עסוק בבנין
בית-חרושת לזכוכית מטעם הברון רוטשילד. הימים ההם, ימי
עבודת הישוב בראשיתה, טובים היו ושקטים. בארץ לא היו
אז לא צבא ולא משטרה חזקה, ובארץ שלום ושלוחה בין
האוכלוסים ואין פרץ וצוחה. שלטון התורכים חלש היה מאד,
והמושלים המקומיים הביטו „בעין יפה“ על עלית היהודים
לארץ, למרות אסור ההגירה מצד ממשלת קושטא. כל
המהגרים היהודים (בימים ההם לא קראו להם עדיין „עושים“)
היו מקבלים, כידוע, פתקה אדומה, אשר נתנה להם רשית
לשהות בארץ שלשה חדשים כדי להתפלל על יד הכותל
המערבי ולהשתטח על קברי האבות והנביאים. וכשהיו שואלים
פעם מקושטא, מדוע אין המהגרים היהודים עוזבים את הארץ
ככלות שלשה חדשים — היו המושלים המקומיים עונים בערך
בזו הלשון: הלא באים רק אנשים זקנים על מנת למות בארץ
הקדושה, ובאמת רובם ככולם כבר שבקו חיים לכל חי.

מתחלת התישבותי בטנטורה נהגתי להתקרב אל הערבים ולקשור עמם קשרי ידידות. לקחתי לי מורה לערבית ולמדתי את הלשון. לפעמים קרובות הייתי מבקר בבתיהם של שיכי הכפרים אשר בסביבה, ואלה היו מחזירים לי ביקורים בביתי. בימי גנוסיא של השולטן היו השיכים השכנים מתאספים בביתי, ויחד היינו נוסעים אל המושל המקומי (מודיר) להביא לו ברכה. כולנו רוכבים על סוסינו, ואקדחים או רובים תלויים לנו על הכתפים או על החגורה (רק נשים — אומרים הערבים — יוצאות מפתח ביתן בלי נשק). פעם אחת אמר לי אחד מזקני הכפר הסמוך בשיחת רעים: „הן אתה כאחד מאתנו, מדבר בלשוננו, רוכב על סוסה אצילה ומזוין תמיד בכלי־נשק. רק דבר אחד חסרת: אשה (בימים ההם עוד רוק הייתי). קום וקח לך אחת מבנות הערביים והיית בעל בעמך ובנית לך בית בארץ. הנה — הוסיף הזקן ואמר — למוסתפה ידידנו, שיד הכפר ס, יש נערה בת שש־עשרה. אם תתן לו חמשים „נפוליון“ (שקלי זהב) ונתן לך את בתו היפה, כי דת מוחמד הלא אינה אוסרת לאשה מוסלמית להנשא ליהודי“.

בבואי להשתקע בטנטורה לשם יסוד בית־חרושת לזכוכית, הבאתי עמדי מעבדה חימאית לבדיקת החמרים המקומיים — החול, הסיד, האבנים וכדומה. כאשר ראו ערביאי המקום את המעבדה על כל כליה וחמריה מסודרת בארונות ועל שולחנות, החליטו פה אחד כי אין זה אלא בית־מרקחת ואני הוא רופא־חולים. פעמים רבות באו אלי ערבים וערביות לבקש ממני תרופה וישע לתחלואיהם, ואני הייתי מבאר להם פעם בפעם כי לא רופא אני אלא חימאי, ועל כן אינני יכול ואינני רשאי לרפא חולים. והללו, מדי עובם במפח־נפש את ביתי, היו בטוחים כי אמנם רופא מובהק אני, אלא שמשום־מה אין ברצוני לגהות מהם מזור.

פעם בא לביתי אחד מפועלי בית-החרושת, יוסיף השומר,
נפל לרגלי והתיפח בבכי תמרורים:

— או שתראני או שאגוע כאן לנגד עינך.

— אינני רופא — עניתי לו. לך לזכרון יעקב, לרופא
המושבה, והוא ירפאך.

אבל יוסיף לא זו ממקומו והוסיף להתיפח: הלא אני השומר
עליך בלילות ומשרת אותך באמונה. שים נא עינך עלי לטובה.
בביתי — אשה וארבעה ילדים...

לא הועילו כל באורי. יוסיף — בשלו. נכמרו רחמי בראותי
את הערבי המבוגר הזה בוכה כילד, ואגש לבדוק אותו. יוסיף
היה קידח באש, לשונו לבנה, עיניו מבריקות וכולו רועד.
הבינותי, כי לפני מקרה של קדחת במדרגה גבוהה ואתן לו
את הרפואות שהיינו נוהגים להשתמש בהן במלחמתנו בקדחת
בטנטורה. השומר הלך הביתה, וכעבור ימים מספר בא עם כל
חבר בני משפחתו להודות לי על אשר עזרתי לו לשוב
לאיתנו.

המקרה הזה עוד הגביר את השמועה, כי רופא חולים
מסתתר אני, המומחה לכל מחלה ונגע.

באחד הבקרים התפרץ אל חדרי אחד מידידי הקרובים,
השייך סעיד. פניו קדרו כשולי קדרה, וכולו שרוי בצער וביגון.
שייך זה היה זקן מופלג, גבה קומה, שערותיו כשלג וזקנו הלבן
והגדול יורד על פי מדותיו. הוא היה אחד משרידי המושלים
הקודמים בסביבה, וקודם שהתגבר שלטון התורכים בארץ
היה הוא השליט על חבל גדול בסביבות חיפה, וכל הבידואים
והפלחים שבכפרים היו משלמים לו מסים וארנוניות.

קמתי לקראת אורחי בחרדה, קדמתי בברכה כמנהגי
המקום ואשאלהו: מה קרה? ויען שייך סעיד ויאמר:
— הן אין שומע אותנו, על כן אדבר אליך בהתגלות לב,

ואתה הסכת ושמע: הן ידעת, כי אני הייתי מושל יחידי בבר-
הגליל הזה ודברי היו נשמעים כדברי מצוה ומפקד. היו לי
שדות ובתים, אחוזות ונחלאות לרוב. היו לי נשים, בנים ובנות,
גם סוסים ועבדים לא חסרתי. והנה בעלות עבד-אל-חמיד על
כסא השולטן בקושטא, נתקבלה פתאום פקודה לקחת ממני את
כל רכושי ולרשום את הכל במחלקת הג'יפטליק, לאמור:
רכוש השולטן. בייתי נהרס לגמרי, ואותי ואת משפחתי הגלו
לאנגורה וסבלתי ענויי מות. כל הקרובים לי מתו בעוני
ובמצוקה ובהרפה. רק לפני שנים מספר, בהמלצת ג'מיל פחה
קרובי, נתן לי הרשיון לשוב לארץ מולדתי וגם ארמון אחד
הוחזר לי אשר בו אני גר כעת. מכל משפחתי הגדולה נשארה
לי רק נערה אחת, פטמה שמה, אשר בה כל רוחי וכל נשמתי.
והנה בתי זאת חולה מאד. אני הלא מסור ונאמן לך בכל. היה
נא בעוזרי ורפא נא לבתי ממחלתה והצילנה ממות, והייתי לך
עבד כל ימי חיי.

נרגשתי מאד מדברי הזקן המהדר, שהיו בהם תחנונים,
פניה למצפון האנושי ויאוש ללא גבול. לפני עמדה תמונה
חיה של „היורד“, אשר נפל „מאיגרא רמא לבירא עמיקתא“.
משום מה נזכרתי אותה שעה בל"א המלכים אשר גורשו
מנחלתם עם כבוש יהושע, ואמרתי בלבי כי מלכים אלה היו
דומים בודאי בדמותם ובגורלם לאורחי זה — —

איך שהוא. אם מפני רחמים ואם מפני השואת גורלו של
שיך סעיד לזה של ל"א המלכים, מצאתי לי לחוב קדוש
לעזור לאיש האומלל הזה בצר לו.

— שמע נא, שיך סעיד — אמרתי לו — האמינה לי, שבכל
לבי ונפשי הנני מוכן ומזומן לעזור לך ברפוי בתך. הבה ונסע
יחד לזכרון יעקב, והבאנו את הרופא ידידי לביתך והוא יעשה
את הנחוץ. לי אסור לטפל ברפואה, כי אינני רופא אלא חימאי.

— לא — ענה השיך בתקיפות: בשום אופן לא ארשה לרופא זר לראות את בתי. אני הורדתי אמנם מגדולתי, אבל בתי עודנה בת־מלכים וכבודה בת מלך פנימה. אין היא יוצאת מפתח ביתה ועין זר לא תשורנה. גם אם אדע כי מות תמות, לא אביא אליה רופא זר. אתה הלא ידיד כאח לי, ועליכן רק לך אוכל להראות את הנערה, בואה והצילה לי את הנפש היקרה היחידה שנשארה לי בחיים.

לא היתה לפני דרך אחרת, כי אם ללכת עם שיך סעיד לארמונו לראות את בתו החולה.

פטמה היתה נערה נחמדה כבת שבע עשרה. גבוהת קומה, גזרה ישרה וזקופה, עינים שחורות מביעות תוס־ילדות וחלום אשה אשר כל חייה מרוכזים בארמון סגור ומסוגר; פניה היו חוריים־ירקרקים, כפניה של אסתר המלכה לפי תאור התלמוד, ועל כולה שפוך חן נשי־ערב עם מסתורין המזרח. רגע דמיתי, כי נתגלגלתי לאחד המקומות אשר בספרי אלף לילה ולילה ולפני בת־מלך שבויה אשר עלי להצילה מידי אויביה ומעניה ולתחזירה לבית אביה... אך דברי השיך סעיד החזירוני לעולם המציאות. הוא פנה אל בתו ואמר: הנה ידידי ואחי. איש מומחה ומלומד, והוא ירפא את כל תחלואיך. הגידי לו מה כאבך, אל תפחדי.

הנערה פתחה את פיה והראתה לי, שהיא חשה כאב גדול בגרונה ואינה יכולה לבלוע שום מזון. חומה עלה עד למדרגה גבוהה וכולה היתה כמבולבלת. הבינותי, כי הפעם אין לי עוד עסק עם קדחת פשוטה, כמו שחשבתי קודם, אלא עם מחלה קשה ומסובכת. הייתי במבוכה גדולה, אילוּל בא המקרה לעזרתי. נזכרתי, כי עוד בהיותי מתלמד בפאריס חליתי פעם במחלת הדיפטריה, וחברי הביאני לבית החולים למחלות הגרון של הפרופ' חיים. שם טפלו בי כשבועיים ימים, ומפי הנסיון

למדתי שם את כל פרטי הרפוי של אנגינה ודיפטריה וכו'. נתתי איפוא הוראות ברורות לאומנתה של פטמה על דבר תחבשות, שלחתי מן המעבדה שלי אבקה לשפשוף וצויתי — על כל צרה שלא תבוא — שיתנו לה גם חנינין. בקצור: רפאתי את פטמה כאשר רפאוני בשעתי בפאריס והוספתי חנינין, אספירין ודיאטטה ידועה. כעבור שבוע ימים הבריאה החולה לגמרי. בבקורי האחרון ראיתי כי המחלה חלפה-עברה והודעתי לשיך סעיד, שהכל נגמר בטוב ושלא אוסיף לבקר בביתה. הזקן נפל על צוארי ויבך מרוב שמחה, ופטמה הרשתה לעצמה בתצחוק קלה, בהביטה עלי בתודה — ובתצחוק זו היה שכרי על כל עמלי.

ושיכי הכפרים השכנים החלו שוב לדבר בי נכבדות ולשדך לי את בנותיהם של זקני העדות, והפעם הסכימו כולם שאין בשבילי שדוך נאה והגון מפטמה. „הלא אתה הצלת אותה ממוות“, אמרו השיכים, „ושיך סעיד מתפלל יום-יום לשלומך. הוא יתן לך את בתו לאשה בלי כל מוהר ומחיר“.

כעבור זמן-מה הוכרחתי לגסוע לחוץ-לארץ, ובשובי מקץ שלשה חדשים בא אלי שיך סעיד כולו כפוף, שבור ורצוף ופרץ בבכי גדול.

„אלהים לקח את בתי ממני“ — צעק האומלל — „את אור עיני, את נשמת אפי לקח. אותך שלח לחוץ לארץ, ופטמה חלתה שוב. רופא זר לא יכלתי להביא לה, וכך השיבה את רוחה לאלהים. ועתה טוב מותי מחיים כאלה, גלמוד, בלי פטמה שלי!“...

המקרה השני, אשר גם בו הייתי מוכרח לקבל עלי תפקיד של רופא מאונס, היה פחות טרגי ויותר מבדה. יום אחד באתי ליפו בענייני בית-החרושת. נפגשתי עם ידידי מרוסיה, הסופר מרדכי בן הלל הכהן, שבא אז בפעם

הראשונה לבקר בארץ. החלטנו לנסוע יחד לזכרון-יעקב. בדרך התעכבנו בכפר קטן, כדי לנוח מעט מטלטולי הנסיעה וגם לתת מספוא לסוסים. מרדכי בן הלל, שהיה מזוין באקדח כמנהג כל התיירים בימים ההם, הלך לטייל על יד הכפר בין עצי הצבר. בשעת טיולו מצא לנחוץ לנסות את אקדחו וירה ממנו, בבחור לו למטרה עלה קטוס. אינני יודע אם קלע היורה אל המטרה, אך מאחורי העצים היה עדר עגלים והכדור פגע בעגל אחד. ערבי הכפר התחילו מתאספים סביב עגלתנו בצריחות ובצוחות באמרם, שהכדור המית עגל אחד מתוך העדר. לאמתו של דבר פגע הכדור רק בבדל-אזנו של העגל, וחיו לא היו כלל בסכנה. אבל הערבים הבינו שיש פה מקום לקבל „כופר נפש“, הריחו את ריח ה„בקשיש“ והמשיכו לצעוק שהעגל בודאי ימות מפצעיו, ועל כן עלינו לשלם את תמורתו. קהל הערבים הלך וגדל מרגע לרגע, וכולם דברו בהתמרמרות עשויה ומחו בתוקף נגד הפקרות כזאת — להרוג בהמות באמצע היום! בעל העגל הבהיל אל המקום את שיד הכפר, והלה צוה לקשור את העגל הפצוע אל העגלה, לאמור: יקחו להם את העגל וישלמו את מחירו. היה ברור, כי לא יתנונו לנסוע הלאה עד אם סדרנו את הענין.

בראותי כי כלתה אלינו הרעה, פניתי אל השיך בדברי כבושין:

— אני מוכרח לנסוע תיכף ומיד לזכרון יעקב, ששם מחכים לי חולים מכל הסביבה, כי רופא הגליל אנכי והאיש הזה (הראיתי על מרדכי בן הלל) הוא עוזרי. אל נא תעכבני, כי הדבר יודע למודיר ועליך תפול כל האחריות. ובדבר העגל הפצוע — יבוא נא אלי בעל הבהמה לזכרון יעקב, ושם נשלם את נזקו.

המלה „חכים“ (רופא) פעלה על הערבים של הימים ההם

כקסם. במסבות רעים היו אוהבים לספר ולשמוע נסים ונפלאות על רופאים ידועים אשר ברגע אחד פקחו עיני עורים בסמי־מרפא או בנתוח, הקימו חגרים על רגליהם במשחה אחת וכדומה. חבה יתרה היתה נודעת מהם לרופאים וגם יראו אותם, כי האנשים האלה הרי כל מסתרי הטבע גלויים לפנייהם ובידיהם להבריא ולהחלות וגם את ארס הנחשים הם יודעים להפיג... לא יפלא איפוא, שדברי השפיעו השפעה גדולה על תושבי קקון: כולם החלו להתלחש „חכים, חכים“ והביטו עלינו כעל אישי המעלה שאסור לנגע בהם, כי מי יודע מה האדונים האלה מוכשרים לעשות...

השיך בעצמו התיר את העגל מן העגלה ואמר לי: לכו לשלום, וה' יצליח דרככם.

דמייתי שהכל נגמר בשלום, ואמרנו לשים לדרך פעמינו. והנה קרה דבר אשר לא חכיתי לו ולא ראיתיו מראש. כל הערבים, אנשים, נשים וטף, למקטנם ועד גדולם, הקיפו את עגלתנו ופנו אלי והפעם לא בדרך צעקה ורוגז אלא בתחנונים ובדברים רכים משמן: „עין“, לאמר: חולה אני, אנא רפאני. כל הקהל הזה של מבוגרים וילדים הפך ברגע אחד לעדת חולים ודוויים וכולם בקשו את עזרתנו.

בעל כרחנו המשכנו את הקומדיה. קבעתי לי מושב בצל עצי הצבר, ולימיני מרדכי בן הלל הכהן ובידו חוברת ועט־עופרת. ה„חולים“ היו נגשים אלי ונבדקים על ידי, ועוזרי הנאמן היה רישם בספר את התרופות הנחוצות לכל אחד ואחד מהם, ונותן להם פתקאות לבית המרקחת אשר בזכרון יעקב. וכך עברו לפנינו כל תושבי הכפר: זה קודח, זה חש בשניו, פלוני סומא בשתי עיניו ואלמוני בטנו נפוחה... לכולם נתנו פתקאות לרפואות: לזה חיגין, לזה שמן־קיק וכדומה. לבסוף בא תורו של בעל העגל, אשר שכח זה

ל ס ו ק ת י

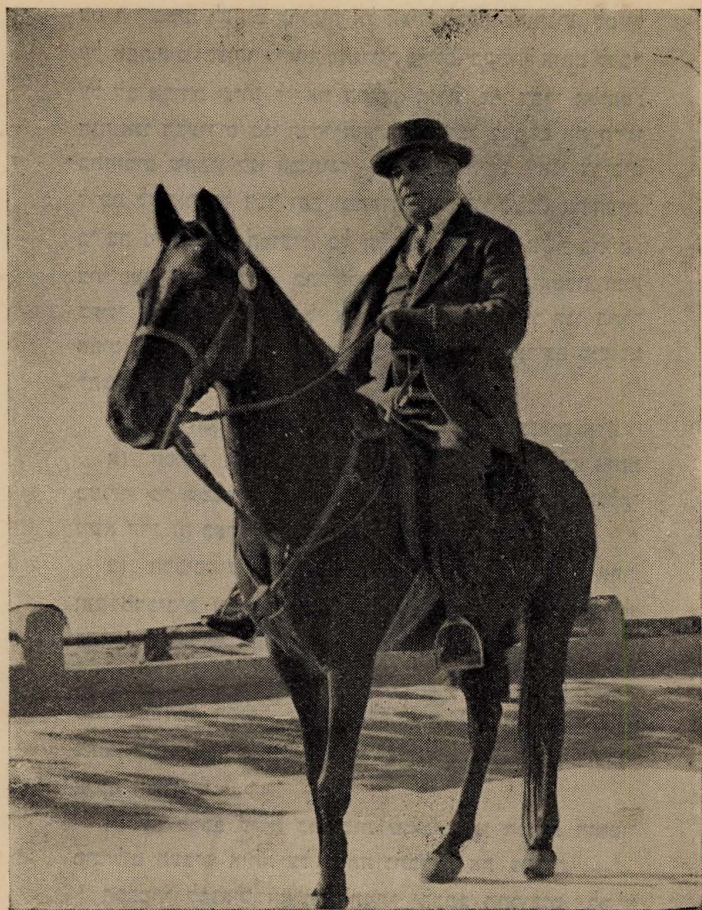
(קורות סוסה אחת)

היתה לי סוסה יפה, נחמדה; קרה לה אסון והיא נפחה
נפשה. אהבתי מאד את הסוסה הזאת והרבה הצטערתי על
מותה. ברצוני, איפוא, להציב לה מצבת-זכרון, בספרי מקצת
מתולדות חייה.

לפני שבע שנים נפגשתי אתה בכפר אחד בסביבת עזה והיא
צעירה ועדינה, רגליה דקות-דקות, צווארה נטוי, אוזניה
זקופות וכולה רגשנית, עליזה ואצילה. תנועותיה קלות.
צעדיה מדודים, עיניה בהירות ומבטיה כאילו פחדניים וצנועים
כאחד. זה היה בזמן שבקרתי בפעם הראשונה אצל הבידואי
עבד-אללה, ראש שבטי באר-שבע, ידידי מימי המלחמה.
כששאלתי את אדונה על אודותיה ספר לי עבד-אללה, שהיא
מגזע אותן הסוסות האצילות, אשר לפי ספר היוחסין שבידו,
רכב הנביא מוחמד על אמותיהן או על אבותיהן אשר היו
בימים ההם. אמרתי לעבד-אללה ידידי, שנפשי חשקה בסוסה
הצעירה ובקשתי שימכרנה לי. ויען ראש הבידואים ויאמר:
אם תשב אתנו באהלים כמונו ואתן לך את סוסתי חנם
אינ-כסף. תרכב עליה כאות נפשך והיא תוביל אותך אל
המדבר ותשוב אתך אל האוהל, כי היא יודעת את הדרך צפונה.

נגבה, מזרחה ומערבה. אבל בכל מחיר לא אתן את הסוסה הזאת — שאני אוהב אותה כבת-זקונים — לאיש אשר יקח אותה העירה. היא נולדה וגדלה בשדה, תחת כפת השמים, בתוך אויר צח וטהור, ורגליה דרכו תמיד בחול וברגבי אדמה. חפשיה היתה לנפשה לרוץ ולהשתעשע עם סוסים כגילה ולעולם לא שמתה חבלים לרגליה ורסן בפיה — כי תמיד שבה לאוהל אשר היתה קשורה אליו ואל אדונה בעבותות אהבה. היא לא תוכל לחיות בעיר: שם הרחובות מרוצפים אבן, הבתים גבוהים מאד ואין אויר לנשימה ולא שמש לחמם ולהאיר. הסוסה תירא את האוטומובילים, תכשל ותפול והיתה למדרס המכוניות. לא, הסוסה לא תלך העירה, כי כלנו פה שונאים את העיר ואת שאונה.

היו לו לשיך עבד-אללה שני בנים, יוסף וזכי שמש, ויפצירו בי להשאר עמם ימים מספר כאורחם של הבדואים. נענית לבקשת כלם ואשהה יומים בשכונת האהלים. בכל יום היינו מטילים אני ובני השיך במדבר באר-שבע—ואני רוכב על הסוסה של ראש השבט, ומיום ליום נתחבבה עלי יותר ויותר. במרוץ וב"פנטזיות" שהיו עורכים לכבודי, היתה הסוסה הזאת מנצחת את כל הסוסים ועל כן החלטתי לקרוא לה בשם "מהירה". בשעות הטוילים היו בני עבד-אללה מספרים לי מעשי נסים ונפלאות על דבר סוסי ערב מן הגזע הטהור, אהבתם ונאמנותם לבעליהם וכשרונם להציל את רוכביהם בשעת סכנה. מעשה בסוס אחד מאבות מהירה, שרוכבו נפל מעליו במדבר, ברדתם מהר גבוה. הבידואי הוכה, כנראה, בראשו ויתעלף ולא יכול לקום. הסוס רץ מיד במהירות הברק אל האוהל ויצהל. שוכני האהלים בראותם כי הסוס שב לבדו, הבינו כי קרה אסון לרוכבו וירכבו יחד עם הסוס אל המקום אשר הובילם שמה וצילו את האיש שנפל ונפצע.

דיונגוף רכוב על סוסתו «מהירה»

הצעירים יוסף וזכי היו מן המתקדמים בין הבידואים:
הם היו באים לעתים קרובות אל העיר לבקר בראינוע, לטייל
על שפת הים ובעיקר לראות בחגיגות פורים. בקשתי אותם לדבר
על לב אביהם שיתן לי את הסוסה, ואלה היו דברי אליהם:
הנה אנו הצעירים בני הדור החדש לא נוכל לצמצם את חיינו
בתחומים שהתוו לנו אבותינו בני הדור הישן. אנו צריכים
ללכת לקראת כל דבר יפה ומתקדם; אל לנו לשנוא את העיר,
כי בה מתרכז כל המועיל, כל הנועם וכל היופי אשר בחיים:
בתי-ספר, בתי-חולים, בתי-חרושת, ראינוע, תיאטרון וכו'.
בקשו את הזקן, כי יתן לי את הסוסה ואנו נערוך לנו בתל-
אביב מרוץ סוסים, התחרויות ספורט ואתם תבואו עם סוסיכם
להשתתף בהם.

סוף-סוף הסכים הזקן למסור לי את הסוסה בתנאים אלה:
א) הסוסה נועדה אך ורק לרכיבה ואסור לרתום אותה
בעגלה. מי שמכריח, אמר השיך, סוסה אצילה למשוך עגלת-
משא הרי זה כאילו מכריח בת-מלך לשטוף את הרצפה.
ב) הרכיבה עליה מותרת אך ורק לאדוניה ולא לאיש אחר,
ואם מרכיבים עליה אנשים שונים — מכריחים אותה לבגוד
באדוניה, והדבר הזה מקלקל את תכונת נפשה ואת הרגלי
חיה.

ג) ולדות הסוסה צריכים להתחלק בין המוכר והקונה
באופן כזה: הזכרים יהיו שייכים לי והנקבות חצין לשיך עבד-
אללה וחצין לי.

ד) לא לרכב עליה ברחובות שואנים, כי המולת האוטר-
מובילים תעביר אותה על דעתה ותבלבל את צעדיה.
הסכמתי לתנאים האלה, חתמתי בכתב התחייבות למלא
אחריהם ו"מהירה" קמה והיתה לסוסי—והבאתיה לתל-אביב.

מתחלה היתה יראה מאד את האוטומובילים ובעיקר את אופני הנור. כשהיתה נפגשת עם אופני-הנור הרועשים היתה מזדקפת על שתי רגליה האחוריות וחוזרת מיד אחורנית. רק בלטיפות על צוארה הייתי מרגיע אותה. מעט-מעט התרגלה מהירה לתנועה בעיר. אני מלאתי אחרי כל התנאים בדיקנות, והיא גרמה לי הרבה עונג ונעימות בטיולינו בעיר ובסביבה. מהירה התרגלה כל כך לבקורי ולטיולי בעיר, עד שידעה את המקומות אשר הייתי רגיל להתעכב בהם וגם הכירה את האנשים שהייתי נוהג להפגש עמם והיתה עומדת בעצמה במקומות ובפגישות האלה. כך, למשל, בעברי על יד מכון המים או ליד תחנת מכבי האש או בפגשי ברחוב את מפקח הנקיון או המהנדס העירוני, בשעה שהיו עושים את סבוביהם בעיר, היתה מהירה עוצרת פתאם את צעדיה מעצמה, בלי שום צו או רמז מצדי, והיתה עומדת רגעים אחדים עד גמרי את דברי לאנשי שיחי. בבוקר בבוקר היה הסייס מביא לי את הסוסה וקושרה אל גדר ביתי והיא היתה מחכה עד צאתי מביתי לרכב עליה. פגישותי אתה יום-יום היו תמיד ידידותיות מאד: היא פושטת לי את צוארה ואני מלטפו בידי, מביט בעיניה הבהירות, מתיר את הרצועות מן הגדר ואנו שמים לדרך פעמינו. לפעמים הייתי מאחר לצאת בבוקר ואז היתה מהירה מתרגזת מחוסר סבלנות, היתה רוקעת ברגליה בקרקע וגם צוהלת מרוב כעס. עליפי רוב הייתי מרגיע אותה בלטיפותי והכל היה בא על מקומו בשלום. פעם אחרתי יותר מדי ומהירה כעסה כל-כך עד שהזדקפה על רגליה האחוריות, קרעה את רצועת הרסן וברחה בקפיצה אל השדרה אשר ממול ביתי. בקושי גדול עלה בידי הגננים והשוטרים לתפוש אותה ולשים רסן חדש על ראשה. כשנודע לי הדבר יצאתי אליה וראיתה כולה רועדת מרוב כעס ורוגז. ביום הזה לא רכבתי עליה ועזבתיה לנפשה.

אולם למן היום הזה הייתי והיה לא לעזוב את הסוסה לבדה קשורה זמן רב.

בימי חג הפורים כשהייתי רוכב על הסוסה לפני תהלוכת העלילדע בתוך המון חוגג ויחד עם קבוצת רוכבים, הייתי מרגיש שמהירה מכירה את חשיבות הרגע וחגיגותו והיא מתנהגת באופן מיוחד. היא לא היתה מרשה לסוסתו של מר אברהם שפירא מפתחתקות, שרכב תמיד עליידי, לעבור לפנייה ושום כח לא היה עוצר בעדה שלא תעמוד בראש התהלוכה. הליכתה לא היתה הליכה רגילה, כי אם כעין הופעה חגיגית רשמית, בצעדים בטוחים וחזקים, בראש מורם, באזנים זקופות ובנחירים מורחבות. היא היתה מכוונת את תנועותיה וצעדיה לקולות המדודים של התזמורת שהלכה לפנינו, והיה מורגש שהיא שמחה להשתתף יחד עם יתר הסוסים בתהלוכה ושהיא ממלאה את כל הפקודות לא מאינס כי אם מרצון טוב ובהתלהבות.

כשהייתי שב מן הדרך אחרי העדרי מן העיר במשך חודשי חודשים, היתה פגישתנו הראשונה מלאה ידידות וחבה הדדית. מהירה היתה פושטת את צוארה, צוהלת בקול דממה דקה ומביטה עלי בעינים מביעות מסירות. אני הייתי מלטף אותה ומנשקה, כי באמת הייתי שמח להפגש שוב עם חבר מסור וידיד נאמן. ובשעת הרכיבה הראשונה אחרי הפרידה היתה מהירה משתדלת להסב את ראשה אחורנית כדי להביט עלי וכאילו היתה אומרת: קשה היתה לי פרידתך, אלנא תעזבני עוד.

הילדים היו אוהבים מאד את מהירה, ורבים היו מחכים ברחובות לבקרים לשעת עברי ברכיבה. אחדים מן הילדים והצעירים היו באים להפגש עם מהירה, בעת שהיתה קשורה לגדר עלייד ביתי או עלייד העיריה.

פעמים רבות, כשהייתי עובר ברחובות שקטים והיו מתאספים ילדים ורצים אחרי הסוסה, הייתי מרכיב אחד מהם ומושיבו על ידי, והדבר גרם אושר רב לידידי הקטנים.

פעמים אחדות יצאתי מגדר התנאים שהתחייבתי למלא אחריהם, וכל פעם נגמר הדבר ברע. רק במקרה אחד יוצא מן הכלל עבר הענין בשלום: במשך זמן־מה הייתי נותן את מהירה למשוררנו היקר ח. נ. ביאליק, והוא היה רוכב עליה אחרי הצהרים לאט־לאט, והכל נגמר בשלום, בלי שום תאונה. פעם נסעתי באוטו ונפגשתי עם ביאליק הרוכב. הסוסה לא ראתה אותי, אך ביאליק אמר לה: „עמדי, הלא אדונך לפגיק“. מהירה הסבה את עיניה אלי, ומיד עמדה מלכת. חכמה היתה מהירה, אך בכל־זאת לא הבינה את הזכות שנפלה בגורלה, לשאת על גבה את אביר השירה העברית.

ואולם במקרים אחרים לא נגמר הענין בשלום כלל וכלל: פעם באתי לעיריה ברכיבה כרגיל, ועל יד המדרגות עמד ילד כבן שתיים־עשרה, גבה־קומה ושחור־עינים, חי, רענן וכולו חמודות. זה היה צבי בן השכן, אשר אהב מאד להביט עלי בעת הרכיבה. — והיינו ידידים גדולים. הוא היה מכבד אותי בגלל סיסתי ואת מהירה אהב בכל נפשו.

צבי הביט עלי ועל מהירה בתחנונים ובגעגועים ולא יכול להתאפק ויבקש: „הרכיבני לרגע קל“. גם אני לא יכולתי להתאפק ולטפתי את הילד על לחיו האדומות. שכחתי את התחיבותי לא להרכיב זר על מהירה ואומר לילד: עלה ורכב והיה זהיר! —

אך רכב צבי על מהירה, מיד חשה, שאיש זר יושב על גבה, היא החלה לרוץ בקפיצה, באה עד רחוב אלבני והתפרצה לבין האוטומובילים ואופני־הנוע. שם נבהלה מאד והשליכה את צבי ארצה ותשב לעיריה, למקום שהייתי קושר אותה

לגדר. הילד נפצע פצעים אנושים, ורק במאמצי הרופאים המומחים נרפא וקם מחליו.

פעם באתי אתה אל מרוץ הסוסים, אך ראתה מהירה את הסוסים רצים, דוהרים ומתחרים, חשבה גם היא להתפרץ אל תוך מעגל הריצה ולא יכלה לעמוד בשקט על מקומה, קשורה אל החבל. בראותי שהסוסה נעשית יותר ויותר נרגזת ועצבנית, מסרתיה לאחד מידידי, אשר הפציר בי לתתה לו לריצה אחת. כלנו היינו בטוחים, שמהירה תבוא הראשונה מן המעגל ותגיע לבמת השופטים לפני כל הסוסים, כי ידועה היתה סוסתי בין הרוכבים כאחת מהמהירות והקלות ביותר. אך למעשה באה רק השלישית, וכל זה בעבור הרוכב הזר אשר לא ידע את הרגליה ואת תכונת נפשה, וגם היא לא ידעה אפיו של אדוניה פעם שלישית קרה מקרה מעציב עוד יותר; והוא היה הגורם למותה קודם זמנה. בבוקר אחד רכבתי ברחוב אלנבי על-יד המדרכה, והנה ראתה מהירה את פקעת הכבלים אשר הפועלים היו מניחים בתוך הקרקע בשביל הטלפונים. היא נבהלה מאד ותזדקף על שתי רגליה האחוריות ונסוגה אחור. ברגע זה קפץ עלינו מאחור אוטובוס של „המעביר“ וחבט בכח באחורי הסוסה. שנינו נבהלנו מאד; מיד קפצתי וירדתי מעל גב הסוסה וראיתי אותה כולה רועדת מן הועזוע הגדול. למן היום ההוא חלתה מהירה את חליה, לא אכלה כראוי וכעבור שלשה שבועות מתה. אמנם הבהילו אליה רופאי בהמות. גם הסייס טפל בה ונתן לה רפואות שונות הנהוגות אצל הערביים במקרים כאלה, ובעת שבקרתי אצלה באורח בפעם האחרונה הבטיחני שתבריא — אבל שום דבר לא יכול להציל אותה ממות. אכן צדק שייך עבד־אללה באמרו אלי, כי אין להרכיב איש זר על הסוסה ואין לרכב עליה ברחובות סואנים.

זרבה הצטערתי על מות ידידתי זאת, ואיני יכול למצוא לי
נוחם בסוסים אחרים. נסיתי לרכב על סוסים שונים אחרי מות
מהירה ולא יכולתי, כי לא מצאתי בהם לא אצילות בהליכה,
לא קלות בתנועה ולא יופי במבנה הגוף. החלטתי, איפוא,
לנסוע למדבר באר-שבע ולחפש אצל הבדואים סוסה אחרת
בת הסוסים האצילים של המסורת הערבית.

אייר תרצ"ד.

THESE THINGS ARE NOT TO BE
FORGOTTEN. THE PEOPLE OF THE
WORLD ARE NOT TO BE FORGOTTEN.
THE PEOPLE OF THE WORLD ARE NOT
TO BE FORGOTTEN. THE PEOPLE OF
THE WORLD ARE NOT TO BE FORGOTTEN.
THE PEOPLE OF THE WORLD ARE NOT
TO BE FORGOTTEN. THE PEOPLE OF
THE WORLD ARE NOT TO BE FORGOTTEN.

THE PEOPLE OF THE WORLD

ג

בין ילדים:

1. שני רעים ;
2. מחיי ישי התימני.

שְׁנֵי רָעִים

(מספורי ילד)

שלום היה אחד מרעי אשר אהבתי מאד. זה לנו כשלוש שנים אשר אנחנו יושבים אחד אצל רעהו בבית-ספרנו. בוקר-בוקר הננו יוצאים יחדיו מבתינו ללכת למורנו — כי שכנים הם אבותינו ובתיהם קרובים אחד למשנהו.

מדי כלות עתות למודנו הננו הולכים יחדיו לביתנו או כי נשוח על שפת הים. יש אשר בערב אלך לראות את רעי בבית אביו, או כי יבוא אצלנו וגם נאכל לפעמים איש על שלחן אבי רעהו, כי מנוער הסכנו, גם אני גם שלום, להיות יחדיו בבית-הספר, בבית ובחוץ.

פעם ביום קיץ לפנות ערב ואנחנו משוטטים על שפת-הים ומקבצים צדפים קטנים ויתר פליטת הים. היה חם מאד, ואני אמרתי לרעי לשלום: הבה נרדה נא ונרחץ את בשרנו במים ולא יודע לאיש (כי אסור אסרו עלינו אמותינו את הרחיצה בים בלי היות אתנו מורנו או אחד מהורינו). וימצא הדבר חן בעיני שלום ונסיר מעלינו את בגדינו ונרוץ אל תוך המים ונשחה ככל אות נפשנו כי אין מוחה בידנו.

ויהי כלבוש שלום את בגדיו ויטלטל אותם בכח למען נער את החול אשר דבק בהם, ורגליו עומדות פרודות, אחת על החול אשר על שפת הים והשניה במים, כי חפץ לרחוץ

את רגליו בטרם ילבש את מכנסיו. ויהי בהרימו את רגליו
הימנית לשימה במכנסים ויפול מלא קומתו המימה, וגם בגדיו
אתו והשעון נפל מצלחתו אל תוך הים ולא נודע כי בא אל
קרבו.

כשתי שעות חפשו את השעון בכל גדות הים, חפרנו
גומות רבות בכל החול אשר לפנינו, ולשווא — את השעון לא
מצאנו. צר היה לנו מאד על אבדן חפץ יקר, אך יתר מזה
יראנו את גערת אבותינו, פן ירגזו עלינו על המרונו את
פיהם לרחוץ במי הים באין אתנו איש.

ובידעי כי אני רק אני הייתי בעוכרי שלום, יען כי בעצתי
הלך לרחוץ בים, לא ידעתי שלו בנפשי.

ויהי בעמדנו בפנים זועפים מיגון ומכעס, היתה עלי רוח
נדיבה ואומר: שמע נא את אשר אגדך: קח לך את שעוני ולך
לך לבית אביך ואל תגד לאיש דבר מכל אשר קרה אותך. הן
שעוני כשעונך, כי יחדיו קנו אותם הורינו למעננו, ואני אתאמץ
לבל יודע לאבותי כי אין שעוני אתי, יעברו נא ימים אחדים
ואחר נראה מה לעשות.

כה עברו עלינו כששה ירחים בלי אשר נודע דבר אסון
שלום לאיש, בלי אשר נודע לאבותי כי אין שעוני אתי.

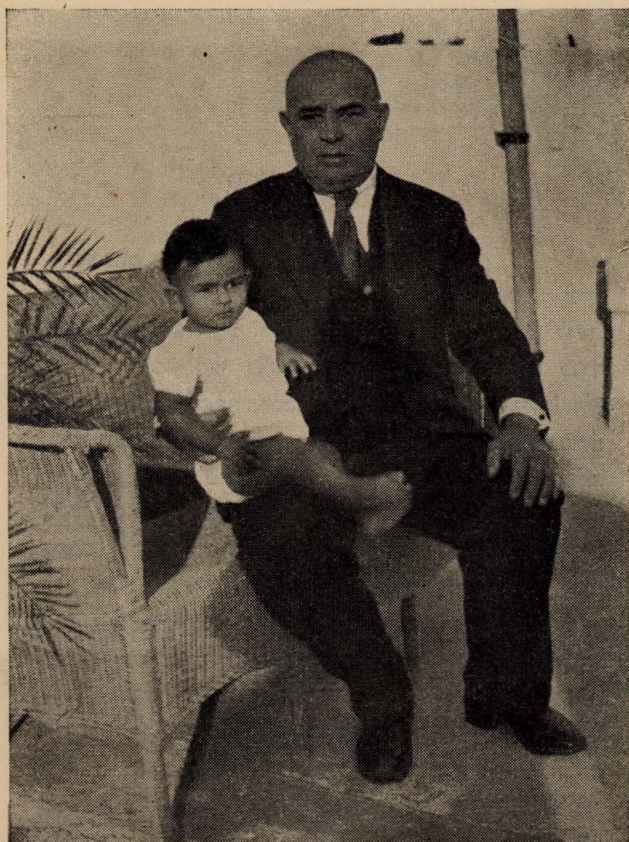
ויהי היום ויחפוץ אבי ללכת לירושלים, ולא ידע לכון את
השעה לבלי אחר את מועד צאת עגלת הקיטור מעירנו, וישאל
אותי לדעת איזו היא השעה לפי שעוני. השאלה יצאה מפני
בי ופני חמרמרו ועיני מלאו דמע. ספרתי לו את כל המוצאות
אותנו, אותי ואת שלום רעי, ולא הגיד לי אבי מאומה ביום
הזה, כי נחפז היה לצאת לדרכו.

ויהי בשובו מירושלים ויבא לי שעון חדש, כשעון אשר
נתתי לשלום, ואספר את הדבר לאמי וישקו לי שניהם הרבה
נשיקות. ביום הזה מאושר הייתי מאד.

מחני וישי התימני

הידעתם את ישי התימני?

ילד קטן-קומה, עיניו ושערותיו שחורות כעורב, עליו וזריו ומלא תנועה וחיים. רק שמונה-עשר חודש מלאו לו לישי, ואולם ניכר הוא כבר באפיו וברצונו הכביר. אין הוא כרוך אחרי סגורה של אמו במטבח, כדרך הילדים מבני גילו, אלא נמשך תמיד לחדר האורחים. נגש הוא ישי לכל אורח מקרוב בא, ולוחש לו בלשונו המיוחדת איזו דברים בלתי מובנים, כאילו הוא מציג את עצמו בפניו ודורש בשלומו. לאחר שקשר קשרי הכרה וידידות עם כל האורחים, הוא נפנה ומתקרב אלי, אל ה"דוד", ומרים את ידיו לאות רצון לשבת על ברכי. השיחה בינינו נמשכת זמן לא-רוב, כי מבינים אנו זה את זה ברמיזה ויש גם שאנו שרים יחד את אחד השירים השגורים בפינו: "אם אין אני לי מי לי", או "אנו באנו ארצה לבנות ולהבנות בה". יש אשר ממהר ישי פתאום לגשת למכונת הטלפון, ובהקריבו את השפופרת לאזנו הוא קורא לתוכה כאחד הגדולים: "הלל, הלל, מי מדבר?" ומחכה לתשובה. ובאין תשובה, הוא מחזיר כעבור רגעים מספר בתנועת-יאוש את השפופרת למקומה, ונגש אל הפסל שלי העומד בפנה. מתחלה ירא היה מאד את הפסל השחור הזה. רק לאחר שאמו

המנכ"ל המזרחי יצחק דיזנגוף ו"גבורו" ישי התימני על כיסא המנכ"ל
 יצחק דיזנגוף עם בנו ישי התימני

הסבירה לו שזהו הדוד, החל מחבק ומנשק את הראש הזקוף בלי תנועה ולוחש: „דודי, דודי”. מיד אחרי זה מיהר לגשת לראי הגדול העומד על יד הקיר והסתכל בו ארוכות. במוחו הקטן צצו כנראה שתי הופעות זו לעומת זו: הפסל הדומם ליד הדוד החי ותמונתו בראי ליד ישי החי...

מטבעו ער וקשוב הוא ישי הקטן, מבין דבר מתוך דבר ונענה לכל המתרחש סביבו במרץ ובלי דחוי. בשמעו, למשל, את צפירת מכבי האש הוא מתרגש מאד ומתחיל לרוץ הנה והנה ולמלמל דברים בלתי-ברורים, כאילו רצונו לומר: „מה אתם מחשים? הלא שם קרה איזה אסון”. בשעה שמטיילים אתו על שפת הים, הוא נמשך לגלי הים הלבנים המתנפצים אל החוף. רק בקושי גדול מצליחים להחליף לו את בגדיו שהרטיבו כבר. ומה רבה שמחתו, כשמלבישים אותו את בגדיו הרחצה ונותנים לו לשבת בתוך המים. מרבה הוא לשחק בגלים וממאז שעה מרובה לצאת מן הים.

בעל-זכרון הוא ישי. פעם נגע בתנור בוער ונכוה בידו. אמרה לו אמו: „חם, אל תגע”. למן הרגע ההוא נחרתה במוחו הקטן המלה „חם” כשם נרדף לכל כאב ולכל צרה. חיה כאשר יעקצוהו היתושים או חיל נכנס לתוך עיניו, וקרא ישי: „חם, חם”.

שונא עול ואי-צדק הוא ישי. פעם לקחתיו אתי לטיול קצר במכונית. הנסיעה באוטו מצאה מאד חן בעיניו, וכשנגמר זמן הטיול ואמרו להוציאו מתוך האוטו — מחה בכל כחו נגד אי-הצדק הזה. בכה תמרורים ולא אבה להתנחם. מעין זה קרה גם בשעה שהורידוהו מן המכונית אשר נסעתי בה אל הנמל על מנת להפליג באניה לחוף-לארץ. מתחלה, כשהושי-בוהו באוטו, שרתה עליו רוח שמחה גדולה. ישב על יד הנהג ומיד למד ממנו את מלאכת הצפצוף וגם ניסה לסובב את

הגלגל. אך משעליתי אני ומלוי לאוטו וישי הוצא משם בזרועות אמו, החל צועק ומנענע ידיו ורגליו בלי הרף, כאילו רצה לאמור: „חשבתי שנסע כולנו, והנה אתם נוסעים ומשאירים אותי פה“.

אוהב שירה ורקוד הוא ישי. את האומנת שלו, את לולה, הוא מבקש תמיד כי תשיר לו שירים כדי שיוכל לרקוד. בכלל הוא אוהב לשיר שירים ששמע מפי ילדי הגן או בבית הוריו. ובשעה שהוא טועה בשיר, כבשעה שהוא הופך דבר מה בחדר, הוא מבקש „איחה“ („סליחה“ בלשוננו). פעם נפגש ישי בחדר האורחים עם שמשו של אחד מצירי הארצות אשר בא לבקר אצלי. בגדי השרד והמקל עם גולת־הכסף של השמש פעלו את פעולתם וישי הבין מיד שהאיש הזה לחתונה בא ויקח את המקל מידו והזמינו לרקוד „יוללה“.

כאמור, אוהב חיים ושמחה הוא ישי, ויותר מכל הוא אוהב ללכת אל חתונות התימנים ולהשתתף ברקודים. קשה לעמוד בפני רצונו, כי אחרת — הוא צועק ומוחה ובוכה ומרעיש עולמות. אין הוא פחדן ולא ביישן. בטיילו בשדרות־רוטשילד הוא מתקרב לאיזו קבוצת אנשים כאילו גם הוא רוצה להשתתף בהגיגם ושיחם. ואם אין שמים לו לב בקבוצה אחת, הריהו עובר לקבוצה אחרת.

בכלל זכה ישי התימני בימי חייו המעטים לפרסום גדול. הכל יודעים ומכירים אותו, והוא עצמו אוהב את הבריות ומבקש דרך לעשות פרסום לעצמו. ואם לא ידעתם עליו עדיין עד עכשיו — הנה בא הספור הקטן הזה והגדיל את פרסומו.

הרצ"ה.

ד

מֵרְאוֹת

(רְשָׁמִי מִסָּע)

С Г И Л

1877 г.

ער שפּת אַגם גנף

מתוך רשמי מסע בשווייץ

בתוך טבעת של הרים גבוהים המנשקים את קצות השמים
משתרע לו אגם גנף בצריסתו הרפודה סלעים וחול, משתרע
וישן שנת-עולמים שקטה. דומה, כאילו מששת ימי בראשית
שומה עציו להיות ראי לכל אשר סביבו וישקף במימיו
הבהירים את הנמצא בקרבתו. דומם הוא קולט את כל
הנחלים הזורמים מצל היבשה המתנשאת משני צדדיו, ודומם
הוא פולט את ענף מימיו לתוך הנהרות היוצאים מקרבו.
בקצה, ברעש ובחמלה משתפכים אל תוך האגם הנחלים
הזעפים הגולשים מכאשי ההרים ואומרים לצשותו פמרקה,
אך בהגיעם אל הים השקט הזה מיר הם נרגעים ונבלעים
בתוך מדבר המים של האגם ויא נודע כי באו אל קרבו.

מדי הסתפקך בחבל הנהדר הזה, נשאים לעיניך מעבר
מזה האלפים הרמים והגאים החובקים שחקים ונצרות-עולם
על גביהם, ומעבר מזה—שטים חלק של מי האגם השקטים.
בשעה זו אתה מהרהר, כי אכן הפליא הטבע לעשות בנצרו
את שני ההפכים האלה זה לעמת זה: יבשה ומים, רום

ושפלה — ללמדך, בן-אדם, כי הטבע והעולם צשויים מצלות ומורדות, ואין לתאר אלה בלי אלה.

על כל כבר הארץ הזאת, על חפי האגם ועל הערים הנפות אשר סביבו, חופפת רוח נעים ורך, מנוחה ושלום. ובהתהלךך בסביבה זו נבצר ממך להבין למה ועל מה זה שם במדינות של השפלה חרב איש ברעהו ואח קם על אחיו. הנה סירת-מפרש קטנה ויפה, ושתי כנפים צחורות לה. מתנוצצת הסירה לאט-לאט על פני השטח הקלק, כבת-צחוק נלדית על פניה החשובים של סבתא. הסירה מתקרבת אל החוף. ילדים מתרחצים קופצים מצל התרן לתוך הגלים, סובבים את הסירה ומתזזים סלונות מים על הנוסעים. לעצמם זורקים היושבים בסירה פרחים וכדורי גומי לילדים, ומיד מתחיל משחק בדורים בממשלת המים.

מרפסות גדולות בנויות מלט על שפת האגם. נשענות הן על צמודים חזין ביבשה וחזין במים. אנשים באים-באים יושבים על המרפסות מלמעלה ומתענגים על המראה הנפלא אשר לפניהם, והנער כובש לו את החולות ואת הגלים מלמטה ועושה כחפץ לבו: שעשועים והתעמלות ביבשה ובמים, שחיה באופנים ועל כרי-גומי, התחריות במשחקים שונים — שמחה וישון, שיר וצחוק!

מכל קצוי תבל נוהרים ובאים אנשים ציפים מצמל העבודה והחיים לבקש מנוחה ומרגוע לנפשם על שפת האגם הנהדר הזה. והוא, האגם, מסביר פנים פות לכלם, באלו אומר להם: «עזבו את סבלכם ואת טרדתכם, השכיחו מלבכם כל דאגה

וְכֵן צָעַר, בּוֹאוּ אֵלַי וְגַלִּי יִקְבְּלוּ אֶתְכֶם בְּזֵרוּעוֹת פְּתוּחוֹת,
הַחֲלִיפוּ כֹחַ, הִרְגֵּעוּ יֵשׁ יָפִי בְּעוֹלָם, יֵשׁ גִּדֵּל בְּטֹבַע וְיֵשׁ הָדָר
בְּאַלְפִים הַמִּתְנַשָּׂאִים עַד לְגִבְהֵי שָׁמַיִם. לֹא כְרַעַשׁ, לֹא בִהְמָקָה
וּבְחִפּוֹן הָאֵשֶׁר, כִּי אִם בְּדִמְמָה וּבְשָׁקֵט וּבִהְשִׁתְּפָכוּת נֶפֶשׁ
הָאָדָם לְחִיק הַיְצִירָה הָאֱלֹהִית הַנִּצְעָלָתָהּ.

אֵלֶּי נִתֵּן פֶּה לְגַלִּי אֲגַם גִּנְיָ, הָיוּ יוֹדְעִים לְסַפֵּר לָנוּ נִפְלְאוֹת
עַל כָּל הַקּוֹרוֹת אֲשֶׁר קָרוּ עַל חֲפִיָּהֶם בְּמִשְׁךְ דּוֹרוֹת וְעַל
הַקְּרֻבוֹת אֲשֶׁר עָרְכוּ שְׂרִיטֵי בָרָן וְגִנְיָ בְּנִסִּיכֵי סְבוּיָה בְּגִלְגֵּל
הַשְּׁלִטוֹן בַּחֲבֵל הַזֶּה; מִלְחָמוֹת אָמוּנָה וְדַעוֹת בֵּין נַקְלֻנִּיטִיסִים
וְהַקְּתוֹלִים, עַד אֲשֶׁר לְאַחֲרֹנָה נִסְפְּחָה כָּל הַמְּדִינָה לְצִרְפָּת.
וְכֵן יִסְפְּרוּ תוֹשְׁבֵי הָעִיר תוֹנוֹן, הַשּׁוֹכְנֵת לְחוּף הָאֲגֹם, עַל
קוֹרוֹת עֵרֶם בְּיָמֵי מַקְדָּם:

לִפְנֵי הַרְבֵּה-הַרְבֵּה מֵאוֹת שָׁנִים הָיוּ תוֹשְׁבֵי הַחֲבֵל הַזֶּה
יִרְאִים אֶת הַחַיּוֹת הַטּוֹרְפוֹת, אֲשֶׁר הָיוּ יוֹרְדוֹת מִתּוֹךְ יַעְרֹת
הָעוֹלָם שֶׁבִּהְרֵי הָאֲלָפִים וּמִתְנַפְּלוֹת עַל בְּנֵי הָאָדָם. בָּאִין לָהֶם
כִּלְי מִלְחָמָה וְצִיד וְנֶשֶׁק לְהִגָּן עַל עַצְמָם, בָּנוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
אֶת מַעֲוֹנוֹתֵיהֶם עַל הָאֲגֹם. תִּקְעוּ יְהִדוֹת-עֵץ חֲזָקוֹת בְּתוֹךְ
קֶרֶקַע הָאֲגֹם וַיִּבְנוּ עָלֵיהֶם צְרִיפֵי עֵץ. הַמַּעֲוֹנוֹת הָאֵלֶּה הָיוּ
קְשׁוּרִים אֶל הַיִּבְשָׁה בְּגֶשֶׁר עָשׂוּי עֵץ אֹף הוּא, וּבְרַגְעֵי שָׁלֵם
סִכְנָה וְכֵן בְּעִילּוֹת הָיוּ מְסִירִים אֶת הַגֶּשֶׁר וְהַחַיּוֹת הַטּוֹרְפוֹת
לֹא יָכְלוּ לְשׁוֹכְנֵי הַמַּיִם. מַעֲוֹנוֹת כָּאֵלֶּה יְדוּעִים בְּשֵׁם Stations
lacustres, לְאִמֵּר: תַּחֲנוֹת אֲגָמִים; וְשֵׁם הָעִיר נִקְבַּע
לְעוֹלָם: תוֹנוֹן (Ton on), לְאִמֵּר: עַל הַמַּיִם, בְּלִשׁוֹן הַקִּלְטִיסִים.
בְּרִאוֹתֵנוּ אֶת הָעָרִים הַיְפוֹת בְּשׁוּיָן וּבְצִרְפָּת בְּנוּיֹת לְתַפְאֶרֶת

על שפת האגם, קשה להאמין כי פה היו שוכני מים קפנים
ושערים אלה היו בנויות על מים.

הבקר התעורר האגם בשרוחו וזעפת. אגלי מטר מטפטפים.
השמש בושש לבוא והעננים מתהלכים בין רכסי ההרים
ומתחתם כנבוכים ואובדי-עצה, תלויים באויר ולא ידעו את
אשר עליהם לעשות — לרדת או להתפזר.
לפנות ערב חדל הגשם, ועל האגם החלה מרחפת רוח
צחה וטהורה. דרך מפלשי העבים שלחה שמש שוקעת את
קרניה וקב מאחורי האלפים והאירה את האפולית המכלה-
בה. שעת בין השמשות הגיעה. הם כל הטבע. עצבות
מסתורית וערבה עד כלות הנפש התפשטה על כל היקום.
ההרים והאגם התכסו צעיף לילה וחולמים על יום מחר.
מה יפה, מה נהדר אגם גנף בשעת בין-השמשות!

חונן, אלול תרצ"ד.

דיונגוף ואחד מ"דידינו מנוער" בשוויץ
(קיץ תרצ"ה)

מעַר הָרֵי הָאֱלֹפִים

עומדות רגלי על הרי האלפים בסביבת לוצרן אשר גבהם
מגיע לאלפי מטרים מעל פני הים. אני נושם במישורים רוח
שפיים אשר איש לא נשם אותו צדין. קני השמש מקרינות
אותי בראש ובראשונה טרם לקחן להשבר לרסיסים שם
למטה על אדם ובהמה, על העמקים והאגמים. צננים כבדים
אפורים תכו לרגלי והם מתרועעים ומתפרצים צמוסי אדים
וערפל בדרךם איש את רעהו, עד אשר ישתפכו מימיהם על
הבקעות והאגמים ונבלעו בתוף מי התהומות.

ממרומי רכסי ההרים אני מביט על העולם התחתון ורואה
רכבות ואניות, אוירונים ומכונות, בני-אדם וחיות ובהמות —
כלם אצים רצים בחפזון ובבהלה — ניהיו בעיני כחגבים.
ואני מתהלך בעב הענן ושומע סוד שיח יצרות-עד המתלחשים
עם הרי-עולם ומתלוצצים: למה כל הבהלה הזאת של דרי
מטה, הלא לעולם לא יגיעו גם לקרסולינו...

בימי סגריר וגשמים כל היקום — ההרים, היצרות, העמקים
והאגמים — כלו עטוף ערפל כבד. העבים נדחפים צרמות
צרמות על-ידי הרוח, סובכים את ההרים, מתגוללים בתוף

הבקעות, מכסים את האגמים, עולים ויורדים וממלאים את כל חצי העולם. שקט גמור שורר בכל הסביבה ואינך שומע בלתי אם משק הגשם על האיילנות, שאון הפלגים היורדים בחוקה מלמעלה למטה וצלצול זוגות הפרות המתהלכות עדרים עדרים בתוף שדות המרעה. בימים אלה נדמה לך, ששר העולם הוא במצב רוח רע, כועס על העולם כלו ואומר להחריבו כבימי המבול.

אך הנה מבין מפלשי העבים בוקעות ומופיעות קרני השמש — ובת צחוק של ילד הקם משנתו מרחפת על כל העולם. העננים מתפזרים ובורחים להם לכל הרוחות, כי אין מפלט להם מממשלת היום. אור, חום, רוח, נעימות, בהירות וכן משתפכים על כל היצירה. אתה עומד ומביט מסוף העולם הזה ועד סופו בצינים תמוהות, נדהם, בהגלות לפגיו כל גדל היצירה ושיאה. שמי תכלת מלמעלה מתנשאים על אגמי תכלת מלמטה וביניהם הרים ענקיים, יצרות אשר ראשיהם מגיעים עד לשמים. מה גדלו, מה יפיו מעשיה, אלהים! אכן, בצין יפה הענקת מאוצרות ברכותיה לארץ הזאת! היידיים יוצאים מחדריהם, מטפסים ועולים על ההרים ועל האיילנות, מתרחצים בברכות, מצחקים עם עדרי העגלים, קוטפים פרחים ופרים... באלו אומרים שירה למי שברא עולם כל כך יפה.

וארץ שויץ הברוכה דומה בהרבה בחינות לארצנו: גם פה יושבים אנשים בני גזעים שונים, גם פה שולטות שלש שפות ושלוש דתות — ובכל זאת מצאו האנשים האלה לשון

משמעת ודרכים מתאימים לעבודה משמעת ויצרו להם מדינה
בלתי תלויה בלב אירופה ובין צמים נלחמים ביניהם: תושביה
מאשרים וחפשים, עובדים ויוצרים בשלום צרכים חמריים
ותרבותיים.

וכשאמה מסתכל בהדר השבע השוניצי ורואה שכל ציר
צל תלה בנויה, יש שמתקומם בקרבך רגש של מחאה: רבנו
של עולם! תורתך הקדושה למדה אותנו לאמר: «לא יהיה
לך איפה ואיפה» ואמה למה פזרנו בין האמות וארצנו
עודנה מחכה לבניה ובניה?

והנה הד בת-קול עולה אלי מן היצר: הכל בידי שמים
והכל בידי אדם. לא ביום אחר יולד גוי; גם הלכציה של
היום היא תוצאה של עבודות דורות רבים במשך מאות
בשנים, עבודת כבוש ומלחמה, עבודת הסתגלות לתנאי המקום
והשתמשות בהרים ובמים ליצור כח מניע עצום; שכלול
התעשייה, סלידת דרכים, נטיעת עצים ויצרות, השתלמות
החנוף בבית הספר ובצום. גם הארץ שנתנה לאבותינו ארץ
חמדה היא, על חוף ימים תשכון וגם בה יש הרים ובקעות
וקדושת המסורת של אלפי-שנים חופפת עליה. רק תושביה
עזבוה לשממת הדורות. הנה הגיעה שעת רצון וגאולה. שובו
מכל ארצות פזורים, הדבקו בארץ ובאדמת מולדתכם ואל
מעבולה עוד לנצח. עבדו בלי הרף את אדמתכם, נטעו, חרשו
וורעו — וברנה תקצורו. יקח נא עליו כל איש ואשה, כל
ילד וילדה, נצר ונצרה מבני ישראל אשר בארץ את המפקיד
הראשון הנה לנטוע עצים ופרחים בכל מקום, בעיר ובקבר.

בגן אשר על-יד הבית ובחצר ; נטעו גנים צבוריים ויערות
ולא יותר בארץ מקום בלי נטיעות, העצים יתנו צללים,
ימשכו אליהם גשמים וטללים ; האקלים ישתנה מעט מעט
בהשפעת היד העובדת של בני האדם וכל זה יביא אל הארץ
שפעת ברכה לגוף ולנפש, וקאור הברכה הזאת יתלכדו בניה
בונה פחת דגל התחיה והיו לאגדה אחת ובאמת לעם אחד.
אם כה נעשה כָּלנו והיתה גם ארצנו גן עדן ולארץ
חמדה. ינהרו אליה מבקרים ומתירים מכל ארצות תבל ואמרו:
הגדיל לעשות עם ישראל, וארצו, אשר אמרו עליה ארץ
אוכלת יושביה, היתה לשוניץ ואף יפתה ממנה.

ריג"שווייץ, אלול תרצ"ה.

